

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

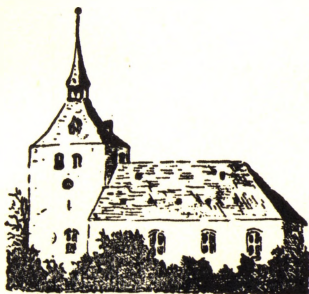
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA ALS OG SUNDEVED

XXI. HEFTE

J. RABEN:

LYSABILD KIRKE

og Minder fra Sognet

Udgivet af Historisk Samfund for Als og Sundeved
1943

Trykt i Jørgen Otsens Bogtrykkeri, Sønderborg

FRA ALS OG SUNDEVED

XXI. Hefte.

J. RABEN:

Lysabild Kirke og Minder fra Sognet

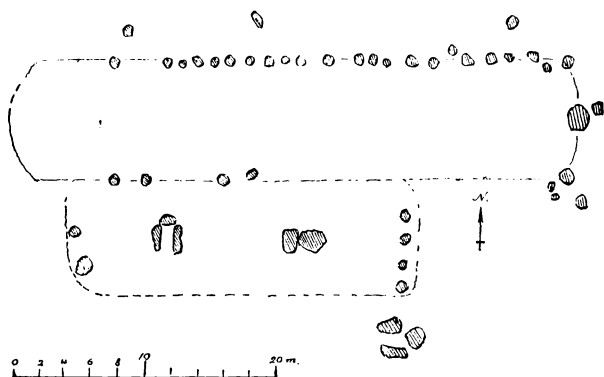
Udgivet af Historisk Samfund for Als og Sundeved
Trykt i Jørgen Otsens Bogtrykkeri, Sønderborg
1943

Oldtidsminder i Sognet.

I Lysabild Sogn forefindes ca. 150 jordfaste Oldtidsminder. De er næsten alle overpløjet og stærkt udjævnede. Bevaret er kun en Langdysse ved Jørgen Kryhlmands Gaard i Lysabild og et Par Smaahøje ude i Birket. En lille smuk Rundhøj »Knaphøj« ved Lysabildskov er i de senere Aar bleven ødelagt ved Grusgravning. En Høj ved Stranden ud for Skovbyballe er næsten skyllet bort af Havet. For en Aarrække siden blev her fundet Stykker af et Bronzesværd. I Strandkanten ved Højen ligger en større Sten med 10 skaalformede Fordybninger, den har sikkert ligget som en af Højens Randsten. Under Landevejsarbejdet nord for »Drejet« blev i Efter sommeren 1938 to Dyssekamre ødelagte. Den gamle Vej førte over Højtomten. Gravhøjene i Sognet ligger samlede i større Grupper, ved Kajnæsgaard, vest for Skovby, omkring Pommersgaard og omkring Lysabildskov. Den største Gruppe ligger i en sluttet Linje lige fra Østkysten mellem Ny Pøl og Sarup, over Lysabild Kirke, Viby til Taskland. Denne lange Linie af Gravhøje taler for, at der har været en Færdselsvej i Oldtiden, der har ført tværs over den sydlige Del af Øen. Flere Høje har ligget paa de høje Aaser i Birket. Enkelte spredte Højtømter ligger i Sognets nordlige Del, nord for Sarup og ved Mommark.

Den eneste Storstensgrav, der er nogenlunde bevaret er, som nævnt, Langdyssen i Lysabild, som Gaardejer Kryhlmund i 1935 lod fredlyse under Nationalmuseet. En Mærkesten er sat paa Højen. Den ca. 40 Meter lange Høj ligger i Retning om-

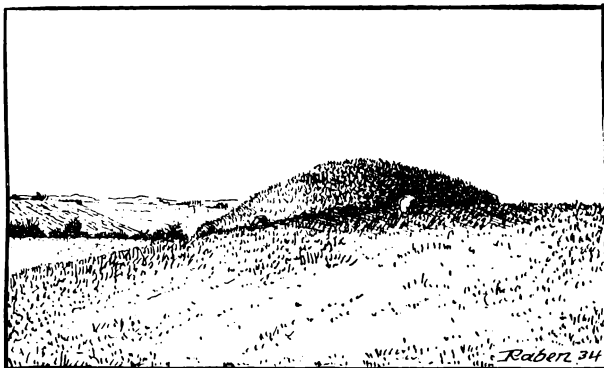
trent Øst-Vest og er 1,60 til 175 Meter høj. Oprindeligt har den været ca. 9 Meter bred. Langs Nordsiden er 27 Randsten bevaret, de fleste af dem staar paa Plads. Foran Østenden staar en mægtig Stenblok, Højens »Bavtasten«. Den har før været meget større, store Stykker er kløvet af den. Mod Sydsiden er der senere bygget en mindre Langdysse, ca. 25 Meter lang og ca. 8 Meter bred, helt ind mod den store, saa at begge har en fælles Overflade. I denne »Tilbygning« ligger to Grave, paa den vestlige Del et smukt Dysekkammer uden Dæksten, og lidt længere mod Øst ligger to store Sten, der sikkert er Dæksten over det andet, endnu uberørte Kammer. Endelig ligger et lille Dysekkammer uden Dæksten et Par Meter syd for den lille Langdysse Vestende.

Plan af Langdysse.

Til denne Dyse knyttes flere Sagn. Stenene, som danner Gravsætningen, er nemlig »Brandstene« og naar Kammeret ødelægges, skal Ejerens Gaard brænde.

Byens Ungdom vovede i ældre Tid ikke at betræde Langdyssen efter Solnedgang. Nis Puk boede i Kammeret. Det er maaske Overtroen, der her, som saa mange andre Steder, har bidraget til, at dette Oldtidsminde er blevet bevaret.

„Knaphøj“.

Ved Vejen mellem Lysabildskov og Gammel Pøl ligger den nævnte »Knaphøj«, en lille smuk Rundhøj, der nu er ødelagt ved Grusgravning. Den lille Høj havde et Tværmaal af 10 Meter, en Højde af 1,70 Meter. Enkelte Randsten saas omkring Højfoden. Højen laa som en rund Knap paa et smukt Højdedrag, vel derfor Navnet. Den tilhører Gaardejer Tækker i Lysabildskov, det er Lysabild Kommune, der har anlagt Grusgraven under den. Nu er der kun en sørgelig Rest tilbage. I Museets Arkiv findes Beretninger om flere Dyssekamre, der har ligget i nu overpløjede og udjævnede Høje.

En Sten med 6 Skaaltegn staar ved Indkørslen til Peter Andresens Ejendom i Skovby.

Lysabild Kirke.

Efter »Dansk Atlas« 7. 434, er Lysabild Kirke indviet til St. Michael. I sin Bog om »Hærvejen« skriver *Hugo Matthiessen* i sin Omtale af Nørre Snede Kirke i Jylland, der ligesom Lysabild Kirke er en St. Michaels Kirke: »Valget paa denne Værnehelgen tyder overalt paa høj Alder, idet man i den ældste kristne Tid synes bevidst at have skudt Billedet af den kæmpende Ærkeengel i Forgrunden, plantet hans Helligdom paa de gamle Templers Sted, og i hans heroiske Fremtræden søgt at bygge Bro mellem den nedarvede Kreds af Forestillinger og de nye, som var i Frembrud«.

Kirkegrunden skal være en gammel Borgplads med Volde og Grave. Kirkegaarden blev reguleret i 1841. Hvor nu Kirkegaardsmuren med de høje Linde er, var dengang en dyb og vandfyldt Voldgrav. Afdøde Degn Grevsen i Lysabild beretter 1920, at de gamle i Byen har fortalt, at de som Børn har løbet paa »Skridtsko« paa Gravens Is, og man nævner endnu Navnet paa en Pige, som ved Fald paa Isen forslog sig saa slemt, at hun døde kort efter.

Inden for Graven laa endnu til 1841 betydelige Rester af en Jordvold. Den var saa høj, at man fra den nuværende Indgang til Kirkegaarden mod Syd kun kunde se den øverste Del af Kirkevinduene.

Der knytter sig mange Sagn til Lysabild Kirke. For at øve Bod skal Ejeren af Borgen have ombygget den til en Kirke. I Lysabild Sognekrønike skriver Pastor M. B. Meddal, 1832:

»En Herremand, boende hvor nu Kirken staar, — og er at se af Volden og Graven paa Kirkegaarden — har ihjelslaget den Mand paa Abbelhoved, og erlanget Pavens Ablas mod Condition, at han skulde opbygge St. Michael, den gode Stridsmand, et Kapel til Ære, som han og gjorde paa samme Residentz, og kaldet Lysabbel«. —

I Pontoppidans Danske Atlas (1781) berettes Side 433:

»Kirken skal være skænket af en Herremand, som i Duel havde nedlagt en anden, og tilforn havde været en Del af hans egen Gaard, som med mange Tilbygninger og Capeller siden er blevet forøget. I denne Kirke var tilforn en Del af det hellige (Christi) Blod, hvortil skete store Pilgrimsrejser, efter at Pilgrimsfarten til Wilsnack i det Brandenburgske var nedlagt. En stor Del Godser er og givet hertil, som tildels endnu har Navn af hellig Blod. Paa Kirkegaarden holdtes Helligblods Marked, som nu er forflyttet til Nordborg.«

Johannes v. Schrøders Topografi (1837) II 48:

»Kirken, før kaldet »Helligblods Kapel«, er bygget i Aaret 1421 til Minde om den danske Admiral Iver Bryske, som led et Nederlag og tabte Livet«. —

Samme Fortælling gengives i den ældre Udgave af Trap.

Aarstallet 1421 kan ikke være rigtig; det maa være 1442, Krigen mellem Kong Erik af Pommern og de holstenske Grever. Paa dette Tidspunkt havde de sidste Vinden med sig og havde bemægtiget sig mod Vest Tønder og mod Øst Als. Hvis der er Tale om en Kamp ved Mømark, maa det altsaa være mellem den danske Admiral og Alsingernes Undertvingere, Holstenerne.

Kun i en eneste samtidig Kilde finder vi denne Begivenhed omtalt, nemlig hos den saakaldte »Pres-

byter Bremensis«, en holstensk Præstekrønike (Kap. 43).

Det hedder her kun: »Kong Erik af Danmark — lod samle en Hær til at hæрге Landet Als ligesom Femern, og han satte som Høvedsmand derfor en stor Tyran ved Navn Iwen Bruseke (det vil sige Ivar Bryske). Og da de vilde lande døde den nævnte Iwen pludselig, og en kraftig Storm splittede Skibene til alle Sider«.

Om Holstenerne har forladt Øen efter eller uden Kamp, derom melder Krøniken intet.

Naar Traditionen beretter, at Alsingerne som Takkegave for Befrielsen (altsaa for Holstenerne) og ifølge afgivet Løfte skænkede Kirken i Wilsnack i Brandenburg et Alterbæger til 50 Mark Sølv, og selv byggede et Kapel »in honorem sangvinis et corporis Christi«, kan der maaske være Tale om Bygningen af et Kapel i denne Anledning, og det kan da kun dreje sig om Bygningen af et af Sidekapellerne. Den oprindelige Del af Kirken er ældre.

Præsten *Helmold* fra *Bosau* beretter i sin Slavechronik følgende Tildragelse: »Da en Præst paa Alsø var i Færd med at fejre den hellige Messe og stod med Kalken, saa han, at Vinen og Brødet havde forvandlet sig til virkeligt Kød og Blod. Han blev meget forfærdet og vovede ikke at tage Sakramentet, men rejste til Biskoppen i Slesvig med Kalken. I et Kapitelsmøde berettede han om Underet og viste Kalken frem. Flere af de gejstlige mente at Underet maatte have god Betydning, og at det var sket for at styrke Troen paa Sakramentets Kraft. Men Biskoppen var af en anden Mening; han erklærede, at Kirken stod foran en haard Hjemsegelse og at der vilde flyde meget kristeligt Blod.

Med den »Kirke paa Alsø« kan kun Lysabild være ment, thi Kirken har nu engang haft et Hellig Blods Kapel, og den Slags Kapeller byggedes altid

kun som Følge af et saakaldt Blodsunder. Desuden var Lysabild den eneste Kirke paa Als, som hørte under Slesvig, da Domkapitelet var Ejer af Lysabild By. *Helmold* har let kunnet høre om Blodsunderet fra Slesvig, da han ofte kom sammen med Greven af Ratzeburg, som havde store Besiddelser ved Slesvig By. Hele Als, med Undtagelse af Lysabild, hørte til Fyens Stift, og med dette havde *Helmold* ingen Forbindelse.

Allerede 14 Dage senere gik Biskoppens Spaadom i Opfyldelse. Wagriernes og Obotriternes Flaade landede uhindret paa Als, og de slaviske Sørøvere indtog store Dele af Øen. Kirkerne blev jævned med Jorden, enhver, som satte sig til Modværge, blev hugget ned. Den øvrige Del af Befolkningen blev ført i Slaveri. *Helmold* paastaar at have hørt af Øjenvidner, at Obotriterne alene i deres Hovedstad Veligard (Mecklenborg) paa én Markedsdag udstillede 700 Alsinger til Salg. Det skete i Aaret 1168.

Disse ulykkelige Forhold skildrer Saxo paa en træffende Maade:

»Hvor aldeles for Resten Sørøverne i den Tid spillede Mester, kan man deraf vide, at i Jylland, fra Vendsyssel lige ned til Ejderen, stod paa Østkysten alle Byer tomme, og Markerne laa øde; i det østlige og vestlige Sjælland saas heller intet uden golde Agre, og i Stedet for Bønder Sørøverpak, der lod som de var hjemme. I Fyn var der næsten ikke et eneste levende Øje og paa de mindre Øer, slet ingen Ting. Kun Lolland og Falster undgik saa temmelig Ødelæggelsen, skønt paa forskellig Maade, thi Lollikerne købte Sørøverne fra sig med en aarlig Afgift; Falstringerne derimod, hvis Antal dog var mindre, lod haant om at skatte Vikingerne, og vilde de ikke holde Styr med det gode, da maatte de med det onde. Det sædvanlige

Middel, man ellers greb til, var: ikke at forsvare sig med Vaaben og Volde, men at spærre Indløbene med Bolværk og Bomme«.

Lysabild Kirke.

Det maa være Venderne, der ved dette Overfald paa Als ogsaa har ødelagt den By, der har ligget indenfor Halvkredsvolden ved Bro. Alle Hustømter, der blev gravet frem ved Undersøgelsen af Bro Vold, er afbrændte. Fundene beretter, at Byen har været beboet indtil omkring Midten af 12. Aarhundrede. Ingen af de fundne Ting kan dateres til en senere Tid.

Formodningen ligger derfor nær, at Bro Vold er blevet udslettet i 1168, og at man, efter at der

igen var indtraadt Ro paa Øen, har genopbygget Byen hinsides den gamle Stavensbøl Fjord, hvor Bro nu ligger.

Vendernes Overfald vil ogsaa have givet Anledningen til, at Kong Valdemar byggede en fast Borg ved Als Sunds sydlige Indløb — Sønderborg Slot — som Værn mod Venderne. — Slottets første Byggeaar skal være 1169, Aaret efter hint mørke Ulykkesaar for Als.

Kirkens Bygning.

Den store skifertækte Kirke, er vistnok en oprindelig af Kor og Skib bestaaende romansk Bygning, der dog i Tidens Løb er bleven saa stærkt omdannet, at den helt har mistet sit gamle Præg. I Flugt med Korets Østgavl opførtes i den senere Middelalder en stor Udbygning med lisenagtige Hjørnestræbepiller paa Nordmuren. Ved en Tværmur er denne Udbygning delt i et østre og vestre Rum, af hvilke det vestre har en almindelig Krydshvælving og staar ved en rundbuet Arkade i Forbindelse med Kirkerummet. Dette Rum er det saakaldte »Helligblods Kapel. — Det østre Rum er nu med sin sydlige Del omdannet til Sakristi, den nordlige Del til Material- og Fyrrum. Rummet har haft to Stokværk, adskilte ved et Bjælkeloft. Det øverste Rum var et Slags Pulpitur, aabent ud mod Alteret. Det havde to smaa Vinduer, et mod Nord og et mod Syd, nu tilmuret, men indvendig ses de som fladbuede Nicher. Det nederste — Materialrummet — har mod Nord et spidsbuet Vindue og mod Øst en Dør, der har været anbragt under en ret høj Spidsbue. Udbygningen har baade paa Vest- og Østsiden en bevaret Savsnitfrise. Mod Syd har

man ligeledes i den senere Middelalder tilbygget et Kapel med et Alter viet til Vor Frue Sct. Maria.

Koret har en senere indbygget Krydshvælving. Skibet har tre Hvælvinger, af hvilke de to østlige har profilerede Ribber. — Altrene i Nord- og Sydkapellet blev fjernet omkring 1600, og over Kapellerne blev der senere bygget smaa Pulpiturer.

1780 blev det sydlige Sideskib tilbygget. Kirkekrøniken beretter: »Men da Kirken, uagtet to smaa i samme værende Pulpiturer, var for liden for Menigheden, der stedse har udmærket sig ved flittig Kirkegang, saa blev 1780 det søndre Kapel nedrevet og en hel ny Side tilbygget. Kirkedøren, som forhen var paa Siden af det søndre Kapel, anbragtes nu i Taarnet. De herværende Stolestader (i Taarnets Underrum) borttoges, og Taarnet blev nu ved en Mur skilt fra den egentlige Kirke. — I Sommeren blev Kirken restaureret udvendig.«

Sideskibet har fire Hvælvinger i gotisk Form, — svarende til Hovedskibet — de er bygget af smaa »Flensborgsten«.

Det anselige Taarn, der er bygget i den senere Middelalder, har samme Bredde som Skibet. Det nederste Rum har været hvælvet, Skjoldbuerne ses endnu. Det stærkt indsvungne Pyramidespir er fra 1763, da det blev ombygget og gjort lavere. Nu har det en Højde af ca. 40 Meter og tjener som Sømærke.

Pontoppidan skriver, at »Taarnet var tilforn overmaade prægtigt og 18 Alen højere end det nuværende. Man finder, at der paa det baselske Consilium blev anordnet, at Slesvigs Domkirkes Taarn, som ved Lynild var bleven afbrændt, skulde opbygges efter dette Model«. — —

Paa Taarnets Vestmur, paa begge Sider af Døren, ses to smaa fladbuede Blændinger, to smaa runde Blændinger findes paa Taarnets Nordside.

1694 har der været en større Reparation paa Taarnet. Ved denne Lejlighed blev Kong Christian V's Navnetræk med Krone (Smedearbejde) anbragt paa Muren. Dette er senere taget ned og laa en lang Aarrække paa Taarnloftet. Nu opbevares det i Museet paa Sønderborg Slot.

CHRISTIAN V's Navnetræk.

I Pastor Meldals Tid († 1833) fandtes et gammelt Manuskript, som han har afskrevet og som bl. a. beretter:

»For det Blods Skyld er bleven forordnet et Helligdom, consercratis corporis et sangvinis Christi. Siden er dette Kapel bleven meget celebreret, fordi

at mange er bleven helbredede og har givet til Helligdommen deres ganske Formue, at Bygningen er forhøjet paa Muren. som er at se paa den østre Ende og vestre Ende med det store Taarn og Spiret, alle af den abundantia donationum.

I Kirken paa den nørre Side stod Monstrantsen i et Skab. Efter at denne Bygning tilkom det søndre Kapel, bygt Jomfru Maria til Ære, og forset med Kornrente til dets Tjenere, som skulde holde Messe over de døde Sjæle, hvis Alter i det søndre saavel som i det nørre Kapel af Hr. Peder Conradi senior († 1620) er nedbrudt.

Paa den Tid fandtes ingen Stole i det søndre Kapel, men gik Mænd og Kvinder derind og sad, hvor de fik en liden Skammel at sidde paa og høre Prædiken. I denne Lysabild Kirke blev først af Provsten H. Joh. Berends, Sognepræst til Broager og Provst over Als, Ærø og Sundevad i Dronning Dorthæas Tid (1559-1571) Stolene skiftet og uddelt til Bols mænd og deres Kvinder, item i det nordre Kapel.

I sal. Hr. Daniel Georgii og Hr. Peder Conradi Tider i nogen Maade kommen i Urigtighed, efterdi nogle Gaarde er gjorte til Kaad, og Kaadnere med deres Kvinder bleven staaende blandt Bønderne og deres Kvinder, nogle trængte sig ind paa andre, som er sket fornemmelig i det nørre Kapel«. —

»Saavidt det gamle Manuskript«, skriver Pastor Meldal.

Derefter har der været Rangforskul mellem Bønder og Kaadnere indenfor Kirken, og der er aabenbar sket en Fejl ved Fordelingen af Stolestaderne.

Alteret.

Muret Alterbord. 1791 fik Kirken et nyt Alter, forfærdiget af Bygmester Blæshøj og Billedhugger Rudolphsen i Augustenborg, malet af Maler Licht. Alterbilledet er malet af Jes Jessen*) i Aabenraa 1791. Det forestiller Christi Nedtagelse af Korset, en Kopi efter Rubens.

Det gamle Alter, restaureret i 1624, var »prydet med utallige i Træ udskaarne Figurer, hvoriblandt alle Apostle, men det begyndte Stykkevis at falde ned«.

De to Sidealtere i Korsfløjene, i Helligblodskapellet mod Nord og St. Mariakapellet mod Syd, blev som nævnt brudt ned omkring Aaret 1600 i Præsten Petrus Conradis Tid.

Paa Alteret to smukke sentgotiske Lysestager, og en ny syvarmet Lysestage med Indskrift: »Advent 1925« en Gave fra Sygeplejerske Marie Christensen i Lysabild.

Prædikestolen

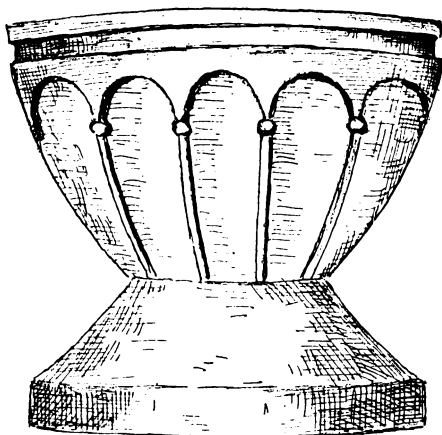
fra 1799, er lavet af Snedker Frederik Hansen i Sønderborg. Den er et simpelt, men alligevel smagfuldt Arbejde, i Stil med Alterets Sidefløje. Den gamle Prædikestol var i samme Stil. Den stod mod Kirkens Sydmur og blev nedtaget, efter at den nye i 1799 var blevet anbragt paa sin nuværende Plads.

*) Maleren Jes Jessen er født i Aabenraa den 14. August 1743, hvor han ogsaa døde den 9. April 1807. Han var Eckersbergs første Lærer. I flere af Amtets Kirker findes Altertavler af Jes Jessen, saaledes i Tandslet (1798), Nybøl (1804), og i Sottrup (1803).

Døbefonten

er et sentromansk Arbejde i gullandsk Kalksten. Den er aabenbar ikke fuldstændig, men mangler et Midtstykke mellem Kumme og Fod. — Den er saa lav, at Menigheden selv i de forreste Stolerækker, ikke kan se den ved Daabshandlingen. Fonten burde forsynes med et Midtstykke og stilles op paa Korgulvet foran Alteret.

Døbefonten.

Messingfadet er af Nürnbergerarbejde. Reliefet i Midten viser et Træ mellem to Duer og Bogstaverne S. D. Om Randen Rankeslyng med Vindruer og et Indskriftsbaand:

Maria Balzarin. 1628

Gott zu Ehren gegeben zu Lusappel
Kirch.

En Hylde til Daabshaandklæder viser et smukt Arbejde fra Slutningen af 18. Aarhundrede.

Krucifikset

er et sentgotisk Arbejde fra omkring 1450, med Bladværk paa Korskanterne.

To store Lysekroner

blev anskaffet i 1922, leveret af Kunstsmed Ejbye i Odense. De blev anbragt i Hovedskibet, medens de mindre smukke Petroleums-Lysekroner blev flyttet over i Sideskibet.

En Offerblok.

»I Nærheden af Kirkedøren stod forhen en jernbeslaaet og med tre vældige Hængelaase forsynet Fattigblok, anskaffet for Fattigkassens Regning 1738. Da den 1783 og 1794 blev opbrækket og bestjaalet, saa blev Fattigpengene henlagt i et Skrin i Præstegaarden, og Fattigblokken stod nu tom, indtil den 1829 borttoges og solgtes til Bedste for Fattigkassen«.

Orgelet.

1872 fik Kirken et nyt Orgel, bygget af Ph. Furtwängler & Söhne i Elze (Hannover) for 4500 Mark. Det prøvedes 7. November 1878 af Organist Schmahl fra Jacobikirken i Hamborg, og dets Toner lød første Gang ved en Brudevielse samme Dag. Brudens Fader, Bolsmand Christen Rasmussen i Viby var den Tid Kirkeværge. Brudeparret var Anne Marie Rasmussen og Claus P. Færgemand, Bolsmand i Hørup. Indvielsen af Orgelet fandt Sted Søndagen efter den 10. November.

Kirkeklokkerne.

I Taarnet hænger to Klokker, den større er støbt 1706, den mindre 1623.

Den store Klokke bærer Indskriften:

»Benedictione salvatoris patri Jesu Christi ejusque gratia regnante Friderico quarto Campana haec renovata est et fusa forsura sonum ad congregandas consiones et preces sacras sumptibus coetus Lysabellensis Anno MDCCVI.

Conrad Kleiman aus Lübeck me fundit«.

Klokken blev ringet første Gang 15. Søndag efter Trinitatis 1706 for Anna Christine Hansen fra Sarup og hendes 7 Dage gamle Barn.

Conrad Kleiman i Lübeck, født 1653, var en kendt Klokkestøber. 1754 døde han. 1701 leverede han en Klokke til Ærø, 1708 til Svenstrup Kirke.

Den mindre Klokke har Indskriften:

Pastore Petro Conrado seniores
Petri filio symb: sursum corda.

M. M. W. F. anno domini 1623«

Det er Mester Michel Westphal (F-fecit) i Rostock, der støbte denne Klokke 1623. — Denne Klokke blev taget ned i 1917, for at blive omsmeltet til Krigsbrug. Den blev dog liggende i Hamborg og kom tilbage til Kirken.

Kirken havde endnu en lille Klokke, den brugtes som Aveklokke, og var anbragt i en af Taarnlugerne. Den faldt ned paa Kirkegaarden og blev derved ubrugbar. I mange Aar laa den ubrugt, indtil den 1828 blev repareret og ophængt mellem 4 Piller i Taarnet. Klokken er dog atter revnet. Nu opbevares den i Museet paa Sønderborg Slot.

Klokkestolen er ombygget 1646. En af de store Overliggerbjælker har Indskriften:

ANNO 1646
DEN 18. AVG.
JOHANNES JOHANNIS
FLENSBVRGENSIS
HOLSATI.

En Bjælke under Klokkerne gemmer et Minde fra Treaarskrigen. To Soldater, der maaske har ligget i Kvarter i Lysabild, har skaaret deres Navne ind i Bjælken:

3. R. J C. 2 C. 279.

Kolding

(3. Reserve Jæger Korps, 2 Komp. No. 279)

og

1. L. B. 4. C. 228

Hansen.

(1. lette Infant. Bataillon 4. Komp. No. 228).

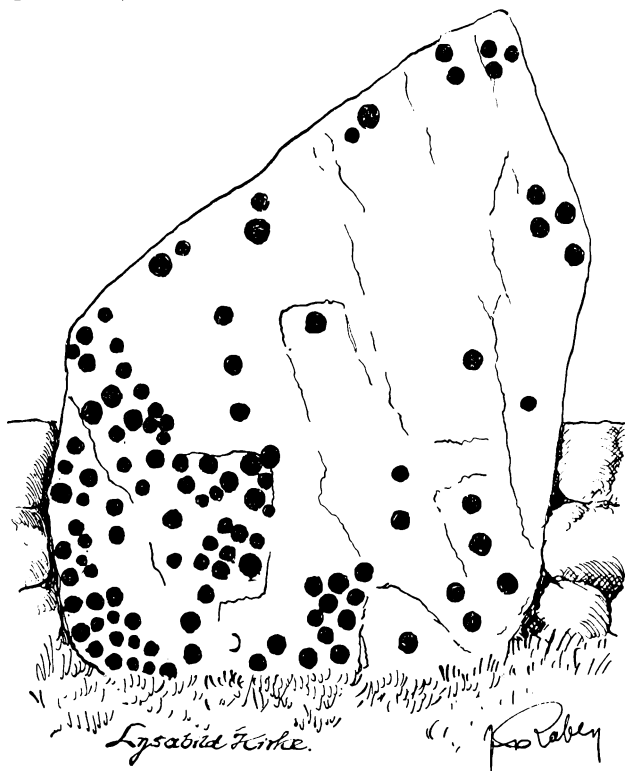

Et Oldtidsminde i Lysabild Kirkemur.

Midt paa Ydermuren af det saakaldte Helligblods Kapel er i Fundamentet indføjet en stor Sten, der er overfyldt med skaalformede Fordybninger. Den er 1,75 Meter høj og 1,35 Meter bred og har paa sin flade Yderside over 100 større og mindre Skaaltegn. Det er ikke et rent Tilfælde, at den staar der, man har Indtryk af, at den med et bestemt Maal for Øje er føjet ind i Kirkens Granitfundament. Da Forfatteren for en Del Aar opdagede den, var dens nederste Halvdel dækket med et Tjærelag, som den øvrige Sokkel. Den Del, der rager over Sokkelen, var dækket af Kalkpuds. Nu er den bleven afrenset og træder frem i hele sin Størrelse. Disse Sten med Skaaltegn har i den yngre Stenalder og i Bronzealderen tjent et bestemt religiøst Formaal,

Soldyrkelsen og Frugtbarhedens Kult. — Der har maaske endnu i Middelalderens Dage klæbet noget af den religiøse Betydning ved Stenen, da man føjede den ind i Kirkemuren. Der kan endnu dengang have været Brydninger mellem den gamle og den nye Tro.

(Om »Sten med skaalformede Fordybninger« s. »Fra Als og Sundeved«, XIV. Hefte »Oldtidsminder paa Als«).

Skaalstenen.

En Runeindskrift i Lysabild Kirke?

I P. G. Thorsen, »De danske Runemindesmærker«, 1864, Side 229, staar; »Ris ved Aabenraa, Hyrup ved Flensborg og Lysabild Kirke paa Als ere fremdeles nævnte som Steder, der skulde have Runeindskrifter«. —

Det er muligt, at Lysabild Kirke har haft en Runeindskrift, maaske som Kalkristning, der nu er forsvunden under senere Kalkpuds, men muligvis er det en Forveksling med den omtalte Sten med skaalformede Fordybninger. Naar Rise Kirke nævnes i denne Forbindelse, kan ogsaa samme Forveksling raade der. Ved Indgangen til Rise Kirkegaard staar nemlig en stor Sten, hvis Forside er fyldt med smukke Skaaltegn.

Forsvundne Præstebilleder.

1805 blev den nørre Side af Kirken forsynet med nye Vinduer, Stolestaderne blev repareret og malet. Samtidig nedtoges en »Del Portrætter i Legemsstørrelse af Præstefamilier, der hang i Kirken, men af Ælde og Fugtighed var meget beskadigede«, De blev foræret til Pastor Martin Egbergs Datter, Provstinde Villeins. »Kun det bedste vedligeholdte af hine Malerier forestillende Provst Conradi med Hustru og 6 Børn, malet den 29. Septbr. 1657 i Provstens 60de Aar, forblev i Kirken og opstilledes over den inderste Kirkedør«. —

Ogsaa dette Maleri er forsvunden.

Præsterne ved Lysabild Kirke.

Om Præsterne fra før Reformationen er der ingen Optegnelser.

1487 skænker Pastor Sture, Præst ved Lysabild Kirke, Helligaandshuset i Faaborg 5 Gaarde i Lysabild. (Tandslet Sognekronik).

Et Sagn fortæller, at den sidste katolske Præst i Lysabild, da han vendte hjem fra et Besøg i Tandslet, blev bidt af et Vildsvin, hvoraf der fandtes mange i den Skov, med hvilken Tandshede dengang var begroet.

Ulykken skete ved Indgangen til Præstegaarden. Præsten døde af Bidet kort efter.

Efter Reformationen:

1. Pastor *Georgius Petri* (Jørgen Petersen) var Sognepræst i Ketting indtil 1535, da han blev kaldet til Lysabild Menighed. Han havde været Luthers Elev som Student i Wittenberg.
2. *Daniel Jørgensen* (Georgii), førstnævntes Søn. Han fik ved Overenskomst med Sognets Bønder de Ydelser, hvilke disse fra Arrilds Tid havde været Præsten skyldig, saaledes reguleret, at nogle skulde pløje, andre køre Gødning, hjemkøre Brændsel og atter andre, i Stedet for Kørsler, græsse Kvæg for Præsten.
3. *Petrus Conradi I* indtil 1620.
4. *Petrus Conradi II* (1620-1667). Forgængerens Søn. Han og Hustruen Anna Marie ombyggede Præstegaarden i 1627. Hr. Petrus var tillige Provst over Als, og var som saadan tilligemed to andre Præster, Andreas Beierholm fra Havn-

bjerg og Sten Pauli Rhode fra Asserballe tilstede i København den 14. November 1660, for paa de alsiske Præsters Vegne at hylde Kong Frederik III som Arvekonge. En i den Anledning af samtlige øvrige Præster udstedt Fuldmagt dat.: Ketting den 4. November 1660, gemmes i Landsarkivet. 1654, Torsdagen efter 1. Søndag i Fasten var alle Præster paa Als forsamlet til Provsten i Lysabild, at contribuere til den i Svenstrup afbrændte Præstegaard. (Nørdborg Kirkebog).

Kaldsbrevet, under hvilket der findes 8 Voks-segl, viser, at Lysabild Menighed dengang havde jus vocandi ifølge det 1542 i Ribe holdte Nationalconciliums Artikel I. Kaldsbrevet lyder:

Vi efterskrevne Laues Hansen, Fogd paa Keke-nisgaard, Thomas Smit i Mommark, Christen Kraag i Sarup, Hans Jørgensen i Liusappel, Capittels-Fogd, Hans Jørgensen i Robsballig, Kirkens Værge, Nis Smit i Skovby, Jørgen Hansen i Fielbo gør vitterligt, at Anno 1620, den anden Søndag efter Trinitatis, var vi forsamlet i Liusappel Kirke ved hæderlige og vellærde Mand Hr. Johannes Monrado, Sognepræst til Ketting og Provst paa Alsø, at udvælge og kalde en gudfrygtig og lærd Mand til vor Sognepræst. Da har vi efter en almindelig Bøn til Gud og af menige Sognemænds her sammesteds Fuldmagt derpaa givet, velberaad og med fri Vilie i den hellige Trefoldigheds Navn, paa vore egne og menige Sognemænds Vegne i Liusappel Sogn, udvalgt og kaldet og nu ved dette vort aabne Brev, efter Kongl. Majestæts vor allernaadigste Herres Ordinants, udvælger og kalder den Brevforeviser Petrum Conradi til vor Sognepræst at være til Liusappel Sogn og Kirke. Dog ved saadan Vilkaar, at hæderlig og højlærd Mand,

Doctor Johannes Michaelius, Superintendent over Fyns Stift, kender ham i Lærdom og Prædikekald duelig og bekvem at være, saa dette maa ske Gud til Ære og os alle til Saligheds Opbyggelse og Forfremmelse. Og han ydermere af Kongel. Majestæts Lensmand, ærlig og velbyrdig Jakob Ulfelt til Urup, Danmarks Riges Raad og Kantsler, bliver hertil samtykt og stadfæstet. Thi lover vi os alle, en og hver for en Liusappel Sogneraad at ville holde og kende samme Petrum Conradi derefter for vor rette Sognepræst, og bevise kam i sit Præste-Embede al tilbørlig Ære og Lydighed, som vi ham pligtig er, og lade ham faa og nyde til sin Underholdning den sædvanlige Rente i Tiender, Offer og al anden Rettighed, som vore andre forrige Sognepræster for ham fra Arrilds Tid har faaet og nu efter Kongl. Majestæts Ordinants bør at have, med Bygning paa Præstegaarden at holde vedlige, saa meget som os vedkommer, ubehindret og til gode i alle Maader. Al den Stund og saalænge han igjen skikker sig mod os i Lærdom og Levnet, som en kristelig og gudfrygtig Præstemand bør at gøre, som han for Gud og Øvrighed bekende vil. Til ydermere Vidnesbyrd trykker vi fornævnte Mænd vore Signeter med fornævnte Hr. Johannis Monradi Signet paa dette vort aabne og frie Kaldsbrev, som er samtykt og givet paa vor almindelige Sognestævne, Aar og Dag ut supra.

5. *Petrus Conradi III* 1667-1679. Han var For­gængerens Søn.
6. *Diderik Christian Riisbrich*, 1680-1683. Hans Hustru (gift 6. Juli 1681) var en Datter af Pastor Johannes Monrad i Ketting. Pastor Riisbrich blev begravet den 8. Februar 1683, Hans

Søn, Christoph Riisbrich var Præst i Oksbøl (1721-1730).

7. *Jens Pedersen Roeskilde*, 1683 - 1688. Hans Fader var Snedker i Roskilde. Først var han Skibspræst derpaa residerende Kapellan — den sidste i Lysabild, og efter Riisbrichs Død valgtes han til Sognepræst.

Præsten havde en Gang befalet sin Karl at topstive nogle Degnen tilhørende Træer. Det passede ikke Degnen, og da denne i sin beretigede Harme herover lod nogle Ukvemsord mod Præsten falde, indankede Præsten Sagen mod Degnen for Provsteretten og Degn Knudsen Conradi blev dømt til at give Præsten en Undskyldning. Det kunde Hr. Andreas ikke bekvemme sig til. Han blev derfor afskediget og fik et Degnekald i Oksbøl. Kirkekrøniken beretter, at da nu Degnen under Graad forlod sin Degnebolig og gik forbi Præstens Æblehave, blev han Præsten var og istemte Salmen »O, Herre frels mig, døm min Sag«. Denne Salme maa sammen med Degnens Taarer have vakt Præstens Samvittighed. Han gik ind i Huset, blev syg og lagde sig til Sengs og døde tre Dage efter.

Degn Conradi var i Embede i Lysabild fra 1661-1683. Han var Efterfølger af sin Fader Knud Petersen Conradi (1624-1666) der var en Søn af Pastor Conradi I.

Jens Peder Roeskildes Hustru, Clara Elisabeth Skyt, havde ført et ret bevæget Liv. Hun havde først været gift med en engelsk Købmand, Eduard Schulz i Viborg, som døde af Græmmelse over tvende Gange at have mistet hele sin Ejendom, først ved Plyndring af Fjenden og siden ved Ildsvaade. Hans Enke drog derefter til København, hvor hendes Fader havde været Kgl. Liv-

læge, og hun ernærede sig ved at destillere Likør indtil hun ægtede Jens Pedersen Roeskilde.

Samme Dag som hendes anden Mand, Præsten i Lysabild, døde, rejste hun atter til København, denne Gang for ved Hjælp af formuende Venner fra Faderens Tid at udvirke, at hun kunde beholde Embedet i Lysabild. Begravelsen af sin Mand overlod hun til Fremmede. I København stiftede hun Bekendtskab med den teologiske Kandidat Lauritz Krag, Pastor Krags Søn i Hørup, som ved Giftermaal med Enken blev Præst i Lysabild.

8. *Lauritz Krag*, 1688-1700, døde efter 12 Aars Embedstid. Hans Enke, der tilsyneladende var falden lidt til Ro, fik en lille Pension, som ved Kgl. Resolution af 24. Marts 1683 var blevet oprettet af det nedlagde Diakonats. Hun levede som Enke 16 Aar, den 6. Oktober 1706 blev hun begravet, 76 Aar gammel.
9. *Nicolai Lorenzen*, 1700-1729. Han døde 1729 57½ Aar gammel. Sagnet fortæller, at han ikke havde mindste Sans for Landvæsenet, og at han aldrig lærte sine Tjenestepiger og sine Køer at kende. Hans Efterfølger giver ham i Ministerialbogen det Vidnesbyrd, at han var en trofast Sjælesørger for Menigheden i 29½ Aar. Det var Nicolai Lorenzen, der byggede Enkesædet i 1718. Hans Enke, Anne Marie Lorenzen, født Paulsen døde 1741. En Søn døde som Herredsfoged i Leck.
10. *Westi Egberg*, 1729-1778, havde til Navn fra Landsbyen Egberg paa Sjælland, hvor Faderen, Hans Kobberø, var Degn. Som Student var han Huslærer hos en Provst i Vallekilde (Sjælland), med hvis Datter Valborg han blev gift i en Alder af 21 Aar. Kort efter at han havde

naaet den kanoniske Alder, blev han residerende Kapellan i Slagelse. Til denne By ankom Kong Frederik IV en Lørdag Aften og besluttede næste Dag at overvære Gudstjenesten. Sognepræsten, derom underrettet, grebet af en panisk Skræk, lagde sig syg og satte saaledes Kapellanden i den Nødvendighed at paatage sig hans Tjeneste. Denne maatte anvende hele Natten til at udarbejde en Højmesseprædiken, hvilken han saa holdt til Kongens fulde Tilfredshed. Efter endt Gudstjeneste lod Kongen Egberg kalde til sig, tilkendegav han sit Bifald og lovede ham det første ledige Præstekald han søgte. Ifølge dette søgte og fik Egberg snart et godt lønnet Embede i Norge, og samtidig blev en Nordmand kaldet til Præst i Lysabild. Men da begge helst vilde blive i deres Fædreland, byttede de, og saadan blev Egberg Præst i Lysabild.

I sin lange Embedstid var han baade frygtet og elsket af Menigheden. Hans Levevis har sikkert været meget nøjsom, saaledes fortæller Krøniken — Den unge Præst, Pastor Brolund paa Kegnæs, som den 27. Maj 1750 blev gift med Egbergs Datter Sara Maria, kom i Strid med sin Forgænger paa Kegnæs, Pastor emeritus Bøtcher om et Værelse i Præstegaarden paa Kegnæs — Den Sag skulde afgøres ved en Præsteret, og Egberg var Medlem af samme. Da nu Pastor Brolund ytrede sig, at han hellere vilde undvære en Ret mindre ved Middagsbordet end at undvære et tørt og varmt Værelse, svarede Egberg misfornøjet: »Jeg gider ikke høre saadan dum Snak, skulde jeg til Middag nøjes med en Ret mindre, fik jeg de fleste Middage ingen Mad«.

Han døde den 16. September 1771, 81 Aar gammel.

Uagtet han gav sine Børn betydelige Summer efterlod han sig dog en Formue af over 40 000 R. Langt fra at være gerrig, var han dog en stor Hader af al Overdaadighed. Hans Enke Valborg Egberg, oplevede ikke Naadensaarets Udgang, hun døde og blev begravet den 1. September 1771, 79 Aar gammel.

11. *Martin Egberg, 1778-1780.* Søn af Forgængeren fulgte i Embedet, efter at han i 30½ Aar havde beboet Diakonattet. Han var et godmodigt Menneske, men manglede aldeles Faderens Aand. Træffende sagde den yngre Broder, Rasmus, om ham: »Han synger som en Engel, men prædiker som et Faar«.

Han døde den 14. April 1780 i en Alder af 62 Aar. Til sin Hustru havde han udset en Jfr. Susanna Hahnefeldt af Graasten paa Ærø, men selv for frygtsom til at tilbyde hende sin Haand, sendte han sin Broder Hans Henrik, for at tilkendegive hende hans Ønske. Hans Henrik ser Pigen, finder hende smuk, frier selv til hende og faar et Ja. Men for dog ikke ganske at tilsidesætte det ham af Broderen givne Hverv, stiftede han et Parti mellem denne og sin Kærestes Søster Frederikke. Taalmodig fandt sig Martin Egberg i denne lumpne Behandling og ægtede Frederikke Hahnefeldt 1750, men følte sig ikke lykkelig, da hans Hustrus Forfængelighed og Lyst til at glimre paaførte ham tunge Næringsssorger. Da Martin Egberg var død, fandt hans Enke ingen Lyst til endnu en Gang at bebo Diakonattet, hvor hun før havde boet i 28 Aar, og flyttede til Sønderborg, hvor hun døde den 31. Marts

1784. Degnen Eduard Schultz jun. satte hende i sin Dagbog følgende Vers:

»En Onsdag Morgen Klokken sex,
opsagde hun sin sidste Lex.
nu er hun al Besværing fri
med Degnekald og Kaplani«.

12. *Janus Georgius With*, 1780-1802. Han blev født i Notmark Præstegaard den 20. Novbr. 1745. Præstekrøniken beretter om ham, at det faldt ham svært at iagttage den for en Præst sømmelige Gravitet, og naar han paa sine idelige Rejser kom over Dybbøl Færgen, plejede han at sige til sin Kusk: »Nu er jeg ikke Præst længere«. Men i sin Omgang glemte han sig aldrig og han forstod at indgyde sine Sognefolk Respekt, ikke mindre ved sin Duelighed som Embedsmand, men ogsaa ved sit bydende Væsen. Selv de, der ikke yndede ham, tilstaar enstemmig, at han var en særdeles dygtig Prædikant og en udmærket Katechet. — I 13 Aar var han gift med sin Farbroders Datter, Charlotte With, som ved sin Munterhed og Vittighed forjog hver mørk Sky, der i ensomme Øjeblikke omtagede hans Pande. Den 9. September 1793 mistede han denne »ham uforglemmelige, dyrebare, inderlig elskede Hustru«, og dette Tab fik han aldrig erstattet. Efter 2 Aars Forløb giftede han sig med en Præstenke, men hun harmonerede ikke med ham. Sjælelig nedtrykt døde han den 27. Marts 1802. »Han efterlod intet uden et godt Indbo, en Følge af de mange Rejser han gjorde og de idelige Spilleselskaber, der holdtes i hans Hus«. Kort efter, den 26. April 1802, døde pludselig hans Enke.

13. *Augustinus Meldal*, 1802-1821, født i Norge 1795. Hans Fader var Præst i Norge og havde 18 Børn. Augustinus Meldal kom som Kapellan til Ketting, i Provst Martin R. With's Embeds-tid. Paa Hertugens Anmodning ansøgte han Asserballe Præstekald, hvilket han overtog 1793. Senere ansøgte han ved Hertugen om Lysabild. Denne svarede, at han meget gerne vilde give ham det, hvis han ikke allerede havde lovet det Pastor Clausen i Tandslet. Dog denne trak sig tilbage og Meldal fik Kaldet. Med megen Klogskab og Varsomhed fik han den evangelisk kristelige Salmebog indført i Stedet for Kingos. 1810 udforpagtede han sin Avling, et Skridt, som den Tid kritiseredes meget stærkt, men som efter faa Aars Forløb efterfulgtes af tre andre Præster i Herredet. Da hans Syn var svækket, kom 1819 hans Søn hjem for at hjælpe ham i Embedet. 1821 nedlagde han sit Embede og to Aar senere flyttede han til Augustenborg, hvor han døde den 24. Maj 1828 og blev begravet paa Ketting Kirkegaard. Han havde altid oplæst sine Prædikener fra Bladet. Sin Afskedsprædiken holdt han uden Concept og det med et saadant Held, at han selv beklagede, at han ikke forlængst havde gjort dette Forsøg.
14. *Martin Reenberg Meldal*, 1821-1833. For-gængerens Søn, født i Asserballe, 1794. Hans Gravsten opbevares i Forhallen i Lysabild Kirke. Det er en stor Sandstensplade med følgende Indskrift:

Martin Reenberg
Meldal

født i Atzerb. d. 26. Febr. 1794
Pr. i Lysabel d. 2. Dec. 1821

gift d. 19. Junii 1822
død d. 18. Nov. 1833.

Tidlig forlod Du os, elskede Mand
og Fader og Lærer,
Thi Alkjærligheds Gud kaldte
Dig tidlig til Løn.

Pastor Meldal foretog 1826 en Hovedreparation paa Præstegaarden. Den kostede 400 Specisdaler.

15. *Heinrich Gottfr. Henningsen*, 1834-1860, født 23. April 1796 paa Vertemine, hvor Faderen var Forpagter. Han kom hertil fra Asserballe. 1860 tog han sin Afsked. Den 21. April 1866 døde han i Augustenborg og blev begravet paa Ketting Kirkegaard.

16. *Claus Fr. V. Bendz*, 1860-1880. Hans Gravsten er opstillet i Vaabenhuset, en stor Sandstensplade med følgende Indskrift:

Herunder hviler
Claus Fr. V. Bendz
født i Kjøbenhavn d. 21. Febr. 1813
død i Lysabild d. 28. Juni 1880
I 20 Aar virkede han som
Sognepræst for Lysabild Menighed.
Elsket og savnet.
Vær tro indtil Døden, saa vil
jeg give dig Livets Krone.
Aab. 2, 10

17. *Julius Edlef Vogel*, 1880-1908.

Pastor Vogel blev født den 16. Juli 1835 i Flensborg, hvor hans Fader var Købmand. Hans første Præstekald var i Østerlindet, den 12. December 1880 kom han til Lysabild. 1. Oktober 1908 tog han sin Afsked og flyttede til Flensborg. Han døde i Aabenraa 1919.

18. *Heinrich Asmus Langelo*, 1908-1920, var født i Flensborg, 1902-1908 Sognepræst i Skrave. Den 29. November 1908 holdt han sin første Prædiken i Lysabild Kirke. Efter Provst Valentiners Død udnævntes han til Provst over Sønderborg Provsti. — Ved Genforeningen i 1920 søgte han herfra og overtog Provsteembedet i Eckernførde.
19. *Ove Gyrling*, 1921-1240, født i Nykøbing, Mors 1881, ordineret 1911. Han kom til Lysabild den 4. Juli 1921 og forflyttedes 1. Oktober 1940 til det adelige Jomfrukloster Vemmetofte (Sjælland).
20. *H. C. Madsen*, født 1908 i Svaneke, Bornholm, ordineret 1933. 10. December 1940 kom han til Lysabild.

Kappelaner.

Residerende Kappelaner:

1. *Georgius Johannes*.
2. *Petrus Arvidius*, nævnes 1608 og 1611.
3. *Johannes Petri*, nævnes 1626 og 1631 (Hans Petersen).
4. *Georgius Georgi* 1652-56.
5. *Hinr. Petersen*.
6. *Erasmus Erasmi*.
7. *Hans Madsen*.
8. *I. T. Roeskilde*, 1676-83.

Diakonaterne i Lysabild blev ophævet 1688. Huset og Indkomster blev bestemt til Oprettelsen af et Enkesæde for Præsterne. Det nu Maler Johansen tilhørende Hus er sikkert det gamle Enkesæde, da der over Døren findes en Bjælke med følgende Indskrift:

„P: S: 68 v. 6. Jesus er Engkers Dommer.
 See . her . er . Jesu . Navn . og . her . er . Herrens . Naade.
 Som . Præste . Engken . i . Lysabild . staar ' til . Baade.
 Lof . skee . vor . Herris . Navn . med Engkens . Sang . og . Bøn.
 Og . Jesus . være . selv . vor . Kongis . store . Løn.
 N. L. M. L. Anno 1718“.

Det var Pastor Nicolai Lorenzen, der byggede Enkesæde til sin Hustru Marie Lorenzen.

Degne i Lysabild.

1. *Søren Degn*, forestod Embedet i 40 Aar, fra 1546-1586.
2. *Paul Eriksen*, 1586-1624, som i Mangel af andre Ansøgere fik Kaldet. Han gjorde sit Embede ingen synderlig Ære, da han besvangrede sin Tjenestepige. For at undgaa fortjent Afsættelse skal han have aftraadt Kirkegaardens Græs til Præsten, og saaledes forblev Græsset paa Lysabild Kirkegaard Præstens Ejendom, indtil Pastor Westi Egberg gav denne Rettighed tilbage til Degnen.
3. *Knud Petersen Conradi*, 1624-1666, Søn af Pastor Petri Conradi I, var Degn i 42 Aar. Efterfølger blev hans Søn.
4. *Andreas Knudsen Conradi*, 1666 -1688, der efter 22 Aars Tjenestetid kom i Strid med Pastor Roeskilde, blev afsat i 1688 og affundet med Oksbøl Degnekald.
5. *Niels Henriksen*, 1688-1697, var Degn i Tandslet og blev i en Alder af 55 Aar forflyttet til Lysabild. Sidstnævnte Degnekald var mere indbringende. Sagnet fortæller, at Niels Henriksen maatte tilkøbe sig Pastor Roeskildes Anbefaling ved at afstaa til Pastoratet den største Del af

- Degnegaardens Æblehave. — Denne Fortælling kan dog næppe være rigtig, da Jens Roeskilde døde faa Dage efter Degn Conradis Afsættelse. Degn Henriksen tog sin Afsked 1697. Han døde den 12. Marts 1715, 81 Aar gammel.
6. *Eduard Eduardsen Schulz*, 1697-1734. Han var en Søn af Clara Elisabeth Skytt, en Steddatter af Præsterne Jens Roeskilde og Lauritz Krag. — 1734 overlod han Kaldet til sin Søn. Han døde den 28. September 1748, 81 Aar gammel.
  7. *Eduard Eduardsen Schultz II*, 1734-1789, født i Lysabild 1711. I sit 18. Aar overdrog Faderen ham Bestyrelsen af Skolen, og 5 Aar efter 1734, ved Pinsedagstid, blev han udnævnt til Degn. Paa sin Fødselsdag den 8. Marts 1789 døde han. Pastor With giver ham i Ministerialbogen det Vidnesbyrd, at han var »en brav og retskaffen Mand, som med priselig Troskab forestod sit Embede og i Særdeleshed var han en overmaade god Skolelærer«.
  8. *Johan Johansen*, 1789-1802, født i Skovby 1738, hvor Faderen var Daglejer. I Johansens Tid blev i et Hjørne af Degnegaardens Have 1793 bygget en grundmuret Skole. Tilforn undervistes Skoleungdommen i selve Degneboligen. Han døde den 16. Maj 1802.
  9. *Lorenz Lorenzen*, 1802-1827, født 1773 i Ladegaardskov ved Graasten, afgik fra Seminariet i Kiel 1794. Han døde d. 8. Juni 1827. —
  10. *Jørgen Rudolphsen*, 1828-1831, var fra Holballe (Tandslet), født 1805, død 29. September 1831.
  11. *Jacob Becker*, 1832-1876, født 1805, var fra Asserballeskov.
  12. *August Hansen*, 1876-1888, født i Augustenborg 1832. Han kom hertil fra Oksbøl, hvor

han var Degn og Førstelærer. 1888 tog han sin Afsked, boede derefter i Augustenborg, senere i Flensborg.

13. *Jens Grevsen*, 1889-1917, født den 4. Marts 1856 i Mastrup ved Haderslev. Efter at have virket som Lærer i Tandslet og Egernsund, overtog han Degnekaldet i Lysabild den 1. Februar 1889 og emeriteredes herfra 1. Marts 1917.
  14. *Vacancetiden*:
Efter Degn Jens Grevsens Død besørgedes Embedet 1917-1918 af Lærer Christian Grevsen. 1918-1919 af Lærer Peter Diedrichsen.
  15. *Simon Hansen Nielsen Tange* (1919 -1933) født 3. Mai 1864 i Østeraabølling (Roager Sogn). Efter at have virket som Degn og Førstelærer i Østerhever (Ejdersted) overtog han Degnekaldet i Lysabild den 1. August 1919 og emeriteredes herfra 1. November 1932. Han fungerede dog videre indtil 1. Marts 1933.
  16. *Hans Olaf Jensen Fangel* (siden 1933) født 11. November 1904 i Grundfør (Aarhus Amt). Efter at have virket som Lærer i Holm ved Nordborg overtog han Degnekaldet den 1. Marts 1933.
-

En Soldatergrav paa Kirkegaarden.

Granitsten med Marmorplade:

Dette Minde satte Lysabild
Sogns Beboere over tvende
danske Krigere
Niels Peter Jensen
af Hjørring Amt
Soldat ved 8. Inf. Reg. 7. Comp.
og
Hans Andersen
af Præstø Amt
Soldat ved 16. Inf. Reg. 2. Comp.
døde paa Lazarethet i Lysabild
den 14. og 15. Marts 1864.
Det er hæderligt at sætte Livet til
for sit Fædreland.

Hans Andersen var fra Sparresholm. De døde begge af Tyfus og blev jordet den 19. Marts. Lazarethet var indrettet i Lysabild Skole.

Mindestenen for Sognets Faldne i Verdenskrigen.

Den 12. Februar 1922 blev Mindesmærket for Lysabild Sogns Faldne i Verdenskrigen afsløret. Klokken 1 samledes en stor Menighed i Kirken. Efter Afsyngelsen af Salmen »Kom, Gud Hellig-aand, kom brat« prædikede Sognepræsten, Pastor

Gyring over Dagens Tekst, Provst Thyssen talte om de Faldnes Minde og Dagens Betydning. Efter endt Gudstjeneste, medens Kirkeklokkerne ringede, begav Menigheden sig ud til Mindesmærket, hvor Salmen »Den store hvide Flok vi se« tonede ud over det snedækkede Landskab. Provst Thyssen foretog Afsløringen. Sadelmager Nic. Henriksen, Lysabild, talte paa Menighedsraadets Vegne og forhenv. Landdagsmand Nis Nissen, Viby, og Gaardejer P. Bladt, Lysabild, talte og takkede paa de faldne Kammeraters Vegne.

Allerede i Aaret 1920 fremkom den Tanke at rejse et Minde for de faldne Sognemænd. Ved en Indsamling i Sognet lykkedes det at faa 5-6000 Kr. til Raadighed. Et Hjørne af Præstegaardshaven, mellem Vejen og Kirkegaarden blev inddraget under Kirkegaarden og her fik Mindestenen Plads. Den staar som en høj slank Granitobelisk paa en lille Jordhøj, omgivet af mindre Stene, som er forbundne med Jernkæder. Stenhugger Iversen, Sønderborg, har hugget den. Paa Stenens Fodstykke, som vender ind mod Kirkegaarden staar:

»Minde over Lysabild Sogns Ofre
i Verdenskrigen 1914-18«.

Paa Obeliskens fire Sider findes Navnene paa de 66 faldne, hver i sin By, med Fødselsdag og Dødsdag:

Scarup.

Hans Christensen * 30. 1. 79 † 7. 10. 14

Math. Jørgensen * 15. 8. 85 † 4. 1. 15

Jørgen Petersen * 8. 7. 94 † 22. 1. 15

Mommark.

Hans Chr. Bonde * 9. 10. 81 † 27. 1. 15

Hans H. Bladt * 24. 3. 85 † 21. 2. 15

Christian Hansen * 13. 9. 94 † 6. 6. 15

Carl J. Møller * 30. 1. 77 † 7. 9. 15
Hans Tychsen * 25. 7. 91 † 27. 10. 16
Jørgen Jacobsen * 11. 3. 96 † 3. 12. 16
Lorenz Callsen * 21. 12. 94 † 2. 11. 17

Nypøl.

Christian Jørgensen * 30. 11. 95 † 28. 3. 17
Hans Jørgensen * 17. 2. 95 † 9. 4. 17
Peter Jørgensen * 2. 4. 92 † 6. 10. 17
Chresten Jørgensen * 13. 6. 86 † 10. 8. 18
Jacob Lassen * 28. 7. 91 † 29. 5. 18

Lysabild.

Nicolai Henriksen * 17. 11. 92 † 7. 9. 14
Christian Lorenzen * 20. 5. 95 † 18. 10. 14 } Brd.
Jørgen Lorenzen * 3. 12. 97 † 5. 5. 17 }
Hans Paulsen Jensen * 27. 8. 94 † 15. 3. 15 }
Hans Kelsen * 20. 5. 83 † 7. 5. 15 }
Jørgen Petersen * 31. 1. 94 † 6. 5. 15 }
Sofus Petersen * 5. 8. 92 † 15. 5. 15 }
Peter Petersen * 18. 7. 83 † 11. 8. 15 }
Chresten Jessen * 22. 7. 88 † 12. 7. 15 }
Peter Grohnheit * 2. 2. 90 † 15. 11. 15 }
Mathias Rasmussen * 15. 9. 85 † 12. 2. 16 }
Peter Andersen * 11. 12. 95 † 6. 9. 16 } Brd.
Hans Andersen * 16. 3. 94 † 19. 10. 16 }
Peter Fogt * 11. 6. 79 † 28. 6. 16 }
Peter Kryhlmand * 20. 9. 97 † 25. 9. 17 }
Jens Møller * 5. 4. 94 † 28. 10. 17 }
Chresten Elholm * 28. 9. 99 † 6. 1. 18 }
Axel A. Tange * 11. 9. 95 † 21. 3. 18 }
Peter P. Tange * 19. 9. 92 † 1. 3. 18 }
Jørgen Nør * 19. 5. 96 † 30. 3. 18 }
Christian Lassen * 16. 1. 98 † 2. 7. 18 }
Jørgen Jørgensen * 16. 9. 95 † 15. 3. 18 }
Chresten Skade * 27. 4. 99 † 25. 8. 18 }

Skovby.

Joh. T. Hansen * 10. 5. 92 † 10. 9. 14
Jørgen Møller * 30. 3. 89 † 12. 10. 14
Chresten Petersen * 16. 12. 95 † 3. 11. 15
Peter Petersen * 27. 6. 77 † 28. 4. 18
Chr. W. Petersen * 25. 1. 81 † 1. 7. 16
Peter Hansen * 8. 3. 91 † 29. 5. 17
Vilhelm A. Hansen * 1. 3. 95 † 4. 9. 17
Andreas Jacobsen * 10. 2. 94 † 22. 5. 17
Chr. Fr. Johansen * 11. 12. 88 † 27. 7. 18
Jørgen Hansen * 4. 5. 97 † 31. 2. 18
S. F. Verner Baumann * 2. 9. 97 † 17. 8. 17
Chr. Jacobsen * 12. 4. 83 † 26. 9. 15

Skovbyballe.

Jørgen Møller * 17. 7. 96 † 4. 5. 17
Hans Hansen * 3. 12. 97 † 25. 5. 17

Lysabildskov.

Jørgen P. Krogh * 17. 10. 91 † 20. 8. 14
Jørgen Christiansen * 21. 4. 91 † 20. 9. 14
Hans Christiansen * 2. 5. 93 † 12. 5. 15
Jørgen Andersen * 24. 5. 97 † 31. 9. 16
Peter Andersen * 4. 6. 96 † 21. 3. 17
Chr. Th. Christiansen * 6. 12. 96 † 10. 10. 17

Vibøge.

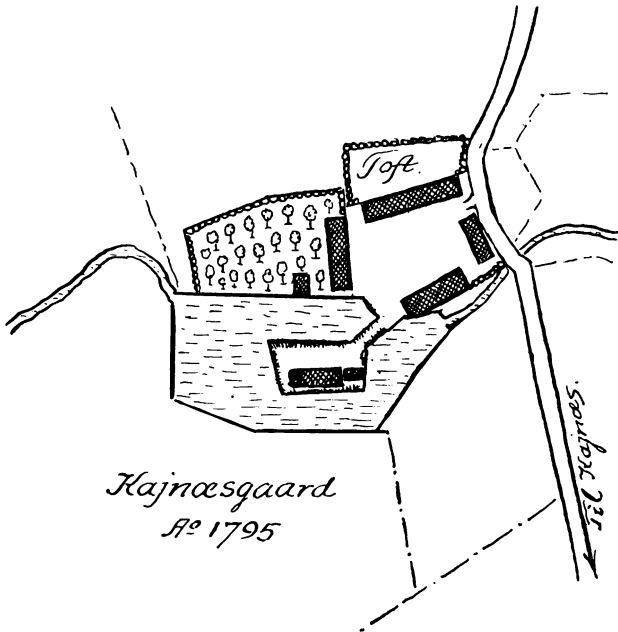
Christen Andersen * 14. 10. 90 † 22. 9. 14
Peter H. Wolf * 10. 6. 83 † 13. 10. 14
Andreas C. Lausen * 6. 6. 95 † 25. 9. 15
Christen Fr. Heise * 24. 7. 85 † 2. 3. 16
Hans Nowack * 10. 9. 97 † 30. 10. 17

Fjelby.

Jacob Hansen * 11. 5. 86 † 1. 7. 16
Jens Handler * 19. 3. 73 † 28. 7. 16
Jørgen Bonde * 21. 3. 81 † 27. 4. 17

Kajnæsgaard.

Den gamle Gaard mellem Skovby og »Drejet« har endnu bevaret en Del af den brede og dybe Voldgrav, som omgav Hovedbygningen. Denne, som var meget forfalden, blev af Kong Frederik V nedbrudt i 1758, og i det følgende Aar blev det nuværende Stuehus opført. Underbygningen af Stuehuset med de gamle hvælvede Kældere staar endnu som en Rest af den gamle Hovedbygning.

Kajnæsgaard nævnes første Gang 1360, da den stærkt befæstede Borg tilhørte den holstenske Greve Henrik Gertsen. Han pantsatte Gaarden sammen med sit Gods i Skovby for 200 Mark til Johan

Thormandsen. Denne overlod 1373 Pantebrevet til Kong Valdemar IV.

Efter A. D. Jørgensen skal en stærk Befæstning, Kajborg, være opført i Erik af Pommerns Tid. 1377 har fire stærke Borge, Sønderborg, Nordborg, Kegeborg og Brodeborg (Braadborg i Ullerup Sogn) tilhørt Kronen. Lensmanden paa disse Borge, Henning Meinstorp, overgav nævnte Aar bl. a. ogsaa Kegeborg til de holstenske Grever. —

Da det ikke kan antages, at Kajborg (Voldstedet ved Drejet) og Kajnæsgaard samtidig har været stærkt befæstede Gaarde (Kajborg er utvivlsomt ældre), maa det antages, at Kegeborg er identisk med Kajnæsgaard.

1460 bortpagtede Christian I Kajnæs sammen med Fogderiet Sønderborg til Johan Ahlefeldt. Kong Hans gav Kajnæsgaard i Forlening til Karsten Kukenmoder, Foged i Lysabild og Tandslet. 1527 stadfæster Frederik I og 1533 Christian III Forleningen for ham paa Livstid. 1543 nævnes Fru Marie Munkes til »Karkesgaarde« og 1549 til Kajnæsgaard, hun nævnes endnu i 1564. En Optegnelse om, at Christian IV skænkede Gaarden til sin Livtjener Thomas Kylling, maa staa hen. Gaarden kom til Hertugerne af Sønderborg. Hertug Hans skal have ombygget Hovedbygningen, der bestod af to Stokværk.

1656-57 pantsatte Hertuginde Anna af Sønderborg til Oberst Jens Hadersleben gen. v. Löwenklau, Kajnæsgaard og Sønderborg Ladegaard.

Efter de Sønderborgske Hertugers Fallit i 1667 kom Kajnæsgaard sammen med de andre hertugelige Besiddelser under Kronen, og Jens v. Hadersleben fik Indførsel paa begge Ejendomme. Han overdrog dem dog 1672 til Kongen.

1762 overdroges Godset som Fideikommis til Hertug Frederik Christian I af Augustenborg, i hvis Slægt det blev til 1852, da det kom tilbage til

Kronen. Den danske Stat solgte Gaarden 1857 til den sidste Forpagter, Hans Andersen, for 126 100 Rdlr., der 1874 solgte den til Gaardejer Jacobsen, Ertebjerg. Hans Børn afhændede den 1900 til Klosterkamret i Hannover for 370 000 Mark. Dette solgte efter Genforeningen Gaarden til den tidligere Forpagter Schartau, som 1923 atter solgte den til Købmand Bojsen, Sønderborg, for 525 000 Kr. — En Del af Jorden blev derefter udstykket.

Søhelten Peder Tordenskjold besøgte 1718 Hertug Christian August af Augustenborg. Paa en Jagtudflugt kom de til Kajnæsgaard. Han blev advaret, ikke at ride over den brøstfældige Vindebro. Tordenskjold raabte trodsigt tilbage, »Naar der findes en Bro, maa den ogsaa kunne holde, eller Djævelen hente Herren!« Da han var midt paa Broen, brast den. Tordenskjold raabte i Faldet: »Grib nu til, Fanden, nu har du mig!« Hesten druknede i Voldgraven, men Tordenskjold blev reddet derved, at han blev hængende i sin Bøsserem paa en af Bropillerne.

Tordenskjold kom dog i saa daarligt Humør over denne Hændelse, at Forpagteren eller Forvalteren paa Kajnæsgaard for sin Sikkerheds Skyld gemte sig i den gamle hvævede Kælder og ikke lod sig se, før de høje Gæster atter havde forladt Gaarden.

Vindebroen blev revet ned og en fast Dæmning anlagt over Voldgraven.

Et Par Dage før Besøget paa Kajnæsgaard skal Tordenskjold have haft den mærkelige Drøm om Slangen, der bed ham under den højre Arm. Han mente, at Uheldet paa Vindebroen var Drømmens Opfyldelse. — Kort efter faldt han i Duel med den svenske Oberst Staal. Tordenskjold fik et Kaardestik i højre Side og døde. —

Den gamle Kælder, hvor efter Sagnet Forvalteren gemte sig for Tordenskjold, er endnu bevaret. Dr. Wullenweber fortæller i »Heimatblätter« II 95 *) at Kælderen ogsaa har tjent som »Gemme« i en senere Tid. Da Hertug Christian August af Augustenborg i 1848 forlod Landet, tog flere af hans gode Venner og trofaste Embedsmænd en Del af hans Værdigenstande i Forvaring. Saaledes havde den tidligere hertugelige Forpagter, senere Ejer af Kajnæsgaard, Andersen, modtaget en Pakke med Værdisager af Hertugens Besiddelse. Andersen nedgravede Pakken i Kælderen, hvor den laa i Krigsaarene. Da Hertugen under Vaabenhvilen i 1850 var i Graasten, overgav Andersen ham Pakken. Andersen havde skjult Pakken i en Vogn, med hvilken han leverede en Avlskalv til Graasten.

En gammel Lade paa Kajnæsgaard havde en stor Port i hver Ende. Portstolperne var af svært Egetømmer, og de bar mange Spor af Øksehug. Gaardens Karle huggede Stridsøkserne fast i Stolperne, naar de arbejdede i Nærheden, for at have Vaaben ved Haanden, og være parat til at afslaa et uventet Angreb, naar Strandhuggere skulde lande og overfalde Gaarden.

I »Neue Schlesw. Holst. Prov. Berichte« 1831 S. 313 findes en Beretning efter et Manuskript af Pastor Vesti Egeberg (Præst i Lysabild fra 1719-1778):

»Her i Sognet er en Herregaard, som indtil Kong Christian IV's Tid kun var en almindelig Bonde-

---

*) Efter mundlig Beretning af Fru Andersen, Augustenborg, efter omtalte Ejer af Kajnæsgaard.

gaard. Kongen forærede den til sin Liv- og Kamertjener Thomas Kylling. Han levede der saa fornøjeligt, at han trods store Tilbud afslog at sælge, »da han vilde leve og dø der«. — Eksemplet paa en brav Mand! —

Hertug Hans den Yngere, i hvis Hænder Gaarden faldt, tillagde megen Jord og forstørrede Gaarden betydeligt, og ligeledes senere den Højsal. Konge, der gjorde Gaarden til et Krongods, saa at man nu næppe finder en Gaard af samme Størrelse, der som denne betaler saa meget af sin egen Jord. For nogle og tyve Aar siden har Forpagterne paa denne Gaard gjort den berømt ved deres Hesteavl.

Det er sket flere Gange, at Havet er trængt ind i Herrehuset, og meget Kvæg er druknet i Staldene. I en af Laderne staar endnu den Stolpe, paa hvilken man har afmærket Vandstanden fra de store Oversvømmelser«. —

Pastor Meldal skriver i Sognekrøniken p. 28 ff:

»Gaarden har flere Gange lidt ved Oversvømmelser, 1594, da ikkuns ubetydelig Skade anrettedes, 1694, da alle Kreaturer druknede, Gæssene inclusive, der var udelukkede i den saakaldte Oksestald, hvor der var saa lavt under Løftet, at de kvaltes af det indstrømmende Vand, og 1793, da Gaarden atter led betydeligt under disse Oversvømmelser, blev Vaaningshuset, der ligger temmelig højt, forskaanet!

Gaarden har været udsat for lignende Katastrofer i 1835, i Stormfloden 1872 og Nytaarsaftensdag 1904.

Gamle Minder fra Sognet.

Navnet Lysabild skrives i »Danske Atlas« og Jordbøger ofte »Lysabbel«. I et Dokument af 22. Oktober 1205 nævnes ved siden af andre Byer paa Als Liusapeld. Wiboki (Viby) og Fialbothæ (Fjelby), hvori Hertugerne Abel og Kristoffer overlader Kong Erik Plovpenning en Del af Arven efter deres Fætter, Grev Albert af Orlamünde.

1409 klager Hr. Jens Finkenow over, at Hertuginde Elisabeth har forholdt hans Hustru, Datter af Henrik Daa, hendes Gods i Lutzappel, der giver 8 Ørtig Korn i Rente, samt et paa Langeborgesmarke (Lambjergmark?), der giver 8 Ørtig Korn i Rente, hvilket Gods var pantsat hendes Forfædre af Hertug Valdemar.

I sin Digtsamling: »Dagene er som Veje« skildrer Forfatteren Knud Capassi Kristendommens Indførelse paa Als, og fortæller, at Munkene gik i Land ud for Lysabild. Digteren fortæller videre, hvorledes en af de hellige Brødre en Nat opdager et lysende Æbletræ og opfatter det som en Kalden, han maa følge. Han gør det, og det viser sig, at en Bondes unge Datter er meget syg. Munken frelser hende — og hun bliver Kristen.

Og om Nattens Under gik der
Ry paa Als fra Mund til Mund,
og om Barnet, som ved Munkens
Bøn sig rejste karsk og sund.

Og det Sted, hvor Herren talte
gennem Æbletræets Ild,
fik det Navn, som endnu lyder,
kaldes da for Lysabild.

(H. D i „Jydsk. Tid.“ af 3. 10. 1934)

Skovby Grandelag.

De store Engstrækninger, Birket, Pøl og Skovmose fandtes paa Grund af Jordens særegne Karakter ikke egnet til Udstykning, da Separationen fandt Sted i Slutningen af 18. Aarhundrede. De blev liggende til Fællesgræsning for Skovby Grandelag. Dette Grandelag har endnu Vedtægter, der er et Par Hundrede Aar gamle. Det ser dog ikke ud til, at Grandelaget fører ret langt tilbage i Tiden, da Landet først er kultiveret i de senere Aarhundreder. Saaledes er den vestlige Del af Skovmose først bleven ryddet omkr. 1719, som berettes i Grandelagets ældste Skriftstykke. — Hvor gammelt Grandelaget er, vides dog ikke.

Om Spørgsmaalet, hvorfor denne Engstrækning ikke blev udskiftet, findes Oplysning i nogle Skriftstykker i det slesvigske Staatsarkiv.*)

I Anledning af Separationsspørgsmaalet afholdt Grandelaget en Forsamling i 1777, under Ledelse af Amtsforvalter Prehn. Prehn beretter, at disses Landerier kun delvis kan benyttes til Græsning og ofte kun i 4-5 Uger om Aaret. Dette er kun gjort mulig ved Grandelagets møjsommelige Arbejde. En Udskiftning vilde blive vanskelig. Kun ved at lade Engene tilhøre Interessentskabet vil en videre Kultivering være mulig. To Trediedele af Medlemmerne holder paa, at det skal blive ved det gamle. —

---

*) Jfr. Peter Langendorff, Weidegenossenschaft Schauby, i Heimatblätter IV p. 71 ff.

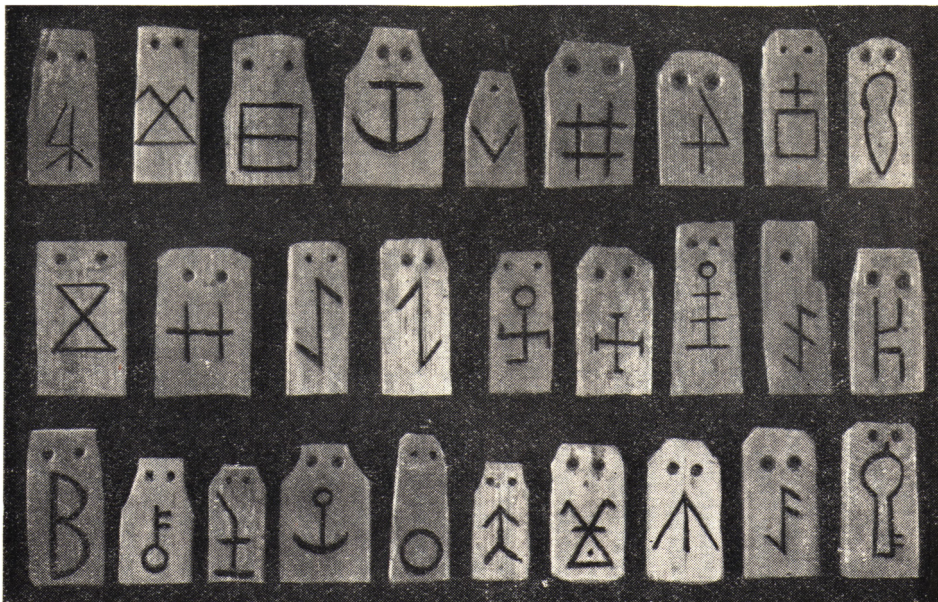
Regeringen lod derfor Landet blive i Bøndernes fælles Eje. 1796 ansøger dog en Del af Medlemmerne Regeringen om Udstykning, da Jorden kun kan bruges til Græsning og kun bringer ringe Nytte. Amtmanden i Sønderborg forlanger, at de andres Mening skal høres. Der kom dog ikke noget ud af denne Sag, og det gamle Forhold blev bestaaende.

Grandelaget blev ledet af to »Pølsforstandere«. Oprindeligt bestod det af 27 Medlemmer. Da et Ødeboel (Ole Wust) blev delt mellem 12 Kaadnere, traadte disse med Ødeboelets Del ind i Selskabet. Hvert Aar den 1. Mai holdtes Grandelag. Paa denne Dag valgtes Forstanderne og de »otte Mænd«, som skulde hjælpe Forstanderne. Disse bestemte i et senere Møde, hvornaar Kvæget skulde drives ud, og Lagsmedlemmerne havde at sørge for, at Indhegninger og Stendiger var i Orden til denne Dag. Den Dag, Græsningen begyndte, var Forstanderne og de otte Mænd ude paa Engene for at se, om alt var i Orden. Den, der ikke var efterkommet sin Pligt, maatte betale en Bøde. Om Middagen, naar alle Kreaturer var drevet ud, lukkede Forstanderen Ledene.

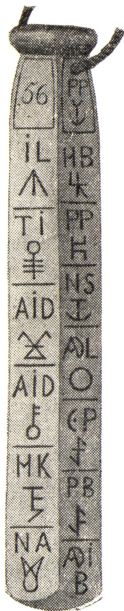
┌ Hvert Dyr bærer en »Flej« (et lille Stykke Bræt) mellem Hornene. Deri er Ejerens Bomærke skaaret ind, og det blev skarpt kontrolleret, at alle Bomærker var tydelige. Otte Dage efter at Græsningen var begyndt, blev Kreaturerne talt. Det skete tre Gange indtil Vitusdagen, den 15. Juni. Naar en af Ottemændene kom for sent til denne Tælling eller naar han udeblev, blev han bødet med 8 Skilling, hhv. 1-2 Mark. Tællingen var nødvendig, da et Dyr let kunde synke i Grøftene, hvilken Fare ikke var saa stor i den mere tørre Tid efter den 15. Juni.

I Eftersommeren blev ogsaa Faarene dreven ud paa Engene. De var mærket med Udclip i Ørene. Der var ogsaa mange Forskrifter, som Medlemmerne

Skovby Grandelags Bomærker.

Budstikken.

maatte overholde. Bødepenge kom i den saakaldte »Faarepung«.

Aarets Bødepenge kom alle Medlemmer tilgode ved en Fest, der afholdtes 3. Juledag.

Indtil 1868 blev Tilsynet med Kreaturerne besørget af de enkelte Medlemmer, indtil Vitudagen af tre Karle. Herefter kunde een Mand klare det. Grandelaget havde sin »Budstikke«, »e Dyndstok«, i hvilken Ejernes Bomærker med Bogstaver var indskaaret. Var N. N. færdig med sit Tilsyn paa Pøl, sendte han Stokken til sin Nabo P. P. Den, der fik Stokken, vidste at det nu var hans Tur med Tilsynet. »Dyndstokken«, som nu opbevares i Museet paa Sønderborg Slot, er lavet i 1856, da den gamle Stok fra 1783 var »opslidt«. —

Skovby Grandelag bestaar endnu, men en Del af de gamle Skikke er gaaet tabt, og Budstikken gaar heller ikke mere »fra Grande til Grande«.

Vilkaars-Bref for Wyby, 1638.

Af Guds Naade Vi Christian Arfe til Dannemark og Norge, Hertug til Schleswig Holstein . . . Gjøre hermed vitterlig at efter di Vi naadigst erfarn hvor ledis iblant Undersaather og fast udi alle Byer sig en stor Uordning med deriss Vilkor begrifver, ja end og udi nogle Byer her til ingen visse Ordning eller Vilkor hafver verit, daa ville Vi her efter, at en hver Bye saa widt sig voris Gebede forstrecker deris Vilkaars-Bref med klar og fundierte puncter skulle hafve, samme aarligen omb Voldborig eller

S. Vity Dag deres samtlige Naboe lade forlesse, saa at Vi efter kommer dette, ikke at beklage ingen Videnschab herom at hafue, og stadfeste Vi hermed efterschrevene puncter Udat Wybyg Eyer-
mend fundirt og paalagt, som følger.

1. Først omb Vangssgaard, og Læd fra Marke-
skielle og till Markeskielle, omb vores Mark
og om Voris egit Gaardessrom skall enhver
holde vel ferdig am Volborig og S. Vitj. Dag,
ved Brøde til Herskab og Naboe hver . 18 sh.
2. Enhver Bohlsman maa setthe 13 Kræ og y
tuder: dogh ingen Øgh eller Svin, eyhaller udi
nogen Pilebarkstüder hvor uden Naboers Minde
gifue for hvert, Herskab og Naboe hver 18 sh.
3. Maa en Kördener hafue en Kho y Mark; Doght
for Grandeminde Thiss lige kiøbe til 1 Kræ paa
fählit, huo meere uden alle vores Minde gifue
Herskab og Naboe hver . . . . . 18 sh.
Vores Grandesmed en Kho y græssgang og
1 Kræ paa fællit her med frit og u-forment.
4. Hvem som ployer eller slaar fra sin Naboe, udi
lige maade hugger ham hans Riess, pile eller
Thorn til skade, gifuer Herskab og Naboe
hver . . . . . 18 sh.
5. Omb nogen Biæder eller tuider udi anders Korn
og Eng uden Hans ja og minde, gifue Herskab
og Naboe hver . . . . . : . . . . 18 sh.
6. Saa maa ingen kiøre ofuer anden Mandsskorn
eller Eng som ikke er vorn louligen Vei eller
Sti, gifuer Herskab og Naboe hver . . 18 sh,
7. Ingen skall slaa y sit Korn eller Eng førend
Vi ere samdrægtige til at følges ved, eyheller
skall ingen Vande sit Kræ y anderes Eng og
skall ingen høste eller afflaa grøne og u Maant
Korn ved Brøde til Herskab og Naboe hver
19 sh.

Vaare dog een eller anden for i Uger Brødkorn udi Nød betrænget skall ham alle voris forloff her om tilstedes.

8. Ingen skall slaa sit Kræ løse efter Volborig Dagh vere sig hvad Kræ vere kand; hvo herimod gjør gifue Herskab og Naboe hver 19 sh.
9. Ingen skall tiudrer paa andens Grund være sig Rugstub eller Engstub forinde en Mark er rümmit, men hver tiudrer paa sit egit, ved Brøde til Herskab og Naboe hver . . 18 sh.
10. Ingen skall slaa sitt Kræ løst udi auridt uden Nabors samtücke, at vi alle dertill berede ere ved Herskab og Naboe Brøde hver . . 18 sh.
11. Ingen skal ofuertræde anden Mandess Gaarde ey heller borttage nogit hans Giærdsell ved Herskab og Naboe Brøde hver . . . . 18 sh.
12. Ingen skall paa Fæhligræs slaa uden sit retthe Leg, ved Herskab og Naboe Brøde hver 18 sh.
13. Ingen skall eller maa afgloye nogen voris Markveye, ved Brøde til Herskab og Naboe hver . . . . . 18 sh.
14. Naar vi paa en Thønde Drick forsamblis og nogen falder udi Forthalssmandss Liud, uden hvad billigt og Rett er, gifuer Herskab og Naboer hver . . . . . 9 sh.
15. Hvo som ikke møder til Mødt Stefne, uden loflig forfalde eller sende sitt visse Bud for sig gifue Naboe . . . . . 4 sh.
16. Hvem som pandes med Retthe, og blifue, derofuer hastig vred og gifuer onde ord, gifuer Herskab og Nabo hver . . . . . 9 sh.
17. Hviss vi ydermere med Herskabs Samtykke oss alle til gafun og Beste kunne beramme, dette di mindste at være følgactig, hvo her imod gjør gifue Herskab og Naboe hver 9 sh.

18. Binges at holde og freye Pomesgaardtss Mose
i Fred lige som voris Rugmark, hvo her imod
gjør gifue Naboe . . . . . 4 sh.

Paa disse alle forskrefne puncter skall Vrøgeren
med Forstanderen hafue en flittige Opsyn, den uhør-
somme imod hanss forbrydelse strax lade antheyne
og straffe og dersom Vrøgeren og Forstanderen
seer med nogen igiemmen Fingre, daa enhver for
5 Rth. imod Oss skulde opthinge hvorefter di dem
haver at rætte og for Skade at være, Gifuet onder
Voris Fürstlige Handtegn. datum Sønderborghuus,
paa S. Vitj Dagh a. 1638.

H. Christian.

Observatio.

ad Artic 3 udi Wilkorsbrevet.

Med Ovrigheds Tilladelse haver Wibyg-Grand
law sam tyket at forklare den 3 Artic. saaledes,
at en Kødner ikke hoyer skal betale sin Koe, som
han have udi Marken for Grandminde end med en
halve Rixdaler, ved Herskabs Brøde.

In fidem subscripsi

Sonderburg at Supra.

Petersen.*)

Lysabild-Lysabildskov gennem 50 Aar.

(Meddelt af Hans Laue, Lysabild).

1880 var der i Lysabild Kommune 28 Bønder
samt Præstegaarden og Degnegaarden, desuden var
der 7 Parcelsteder, 29 Kaadnere, 22 Husmænd.
1930 er Land solgt fra 2 Parcelsteder, 13 Kaadnere,

---

*) Da Originalen af Vilkaarsbrevet i Tidens Løb var bleven
indrevet og medtaget og enkelte Ord blevet ulæselige, blev
en Kopi udfærdiget, som blev stadfæstet den 4. Oktober 1734
af Petersen, Amtsforvalter.

7 Huse er helt bortryddet. I de 50 Aar er der oprettet 4 nye Husmandsbrug, 31 nye Huse, som til Dels skyldes Banens Anlæg 1898. 1930 er der altsaa: 28 Bønder, 5 Parcellister, 16 Kaadnere og 46 Husmænd samt Præste- og Degnegaarden. Af Husmændene er en Tredjedel Forretningsfolk og Næringsdrivende. To Gange har vi haft Ildebrand, den 6. Oktober 1882, da Gaardejer J. Nissens og J. Jørgensens Gaard brændte. Ilden opstod hos J. Nissen; sammes Gaard laa da paa den anden Side af Landevejen. Anden Gang var hos Gaardejer Peter Bladt, N. Lysabild, 30. April 1914, da alle Staldene, Laden og 70 Svin brændte. Gaarden blev lige opbygget igen før Krigen. 4 andre Gaarde er helt nyopbygget i Tidens Løb. Hos de fleste andre er der tilbygget Lader eller gjort andre Forandringer, kun en enkelt Gaard er den samme endnu, ligesom Præstegaarden, kun er der sket dette her, at det rummelige grundmurede Lysthus og de store Popler, som stod syd for Præstegaarden lige ved Landevejen, er fjernede. Endnu er der en halv Snes Bindingsværkshuse, som med aarligt Eftersyn med Maling og Kalkning er meget smukke.

En Smedekontrakt fra Skovby.

Kontrakt

imellem Kaadnere og Smed Jes Jessen
i Skovby og for samtlige Boelsmænd i Skovby
og Skovbyballe.

Kund og vitterligt gjøres hermed for Alle og Enhver, især for Vedkommende, at imellem os Undertegnede jeg, Kaadner og Smed Jes Jessen i Skovby paa den ene og vi samtlige Boelsmænd i Skovby og Skovbyballe paa den anden Side, den efterstaaende Forening velbetænkt er blevet indgaaet, aftalt og sluttet.

1.

Den bemeldte Smed Jes Jessen i Skovby forpligter sig herved til i 10 paa hinanden følgende Aar, fra den 20. Juni 1851 af at regne, altsaa indtil den 20. Juni 1861, at forrette for samtlige Boelsmænd i Skovby og Skovbyballe. samt for deres Efterfølgere i Besiddelsen af deres nuhavende Boelssteder følgende Smedearbeide:

1. Aarlig 2 hele eller 4 halve Dags Smedearbeide for hver Boelsbesidder i Skovby og Skovbyballe.
2. Det Arbejde som bliver forlangt skal af Smeden udføres paa en forsvarlig Maade.
3. En hel Dag regnes til 10 Timer, en halv til 5 Timer.
4. Haandværkstøiet, hvoraf Smeden betjener sig, maa iforveien være saaledes istandsat, at det under selve Arbeidet ei trænger til Reparation.
5. Skulde nogen af de nævnte Boelsmænd ei trænge til 2 Dags Arbeide om Aaret, da skal Smeden udbetale 24 s.crt. for hver Arbeidsdag som ei bliver benyttet.
6. I de nævnte 10 Aar skal Smeden være pligtig til at skjærpe og hvæsse alle de bemeldte Boelsmænds Plovjern saa ofte, som det maatte vorde forlangt.
7. Til saadant Arbeides Udførelse skal Smeden besørge al Kul og Brænde.
8. Smeden skal i de anførte 10 Aar være pligtig til at vedligeholde Smedien forsvarligt paa egen Regning.

2.

Som Erstatning for det, hvad Smeden Jes Jessen har forpligtet sig til, indrømmes ham herved fri Afbenyttelse af det samtlige Medkontrahenter til-

hørende Smedeland, der er beliggende i den saakaldte Rubæk.

3.

Skulde nogen af Boelsmændene forlange mere end de anførte 2 Dages Smedearbeide, da skal Smeden være pligtig til at forrette samme for Dem for en Betaling af 24 s.cour. for en hel og 12 s.cour. for en halv Dag. Tillige skal Smeden være pligtig til for Enhver af Boelsbesidderne i de bemeldte Byer at beslaae en Hest for 2 s.cour., naar Vedkommende selv lægger Sko og Søm til og 4 s.cour. for hver Hest, hvor Smeden maae lægge Søm til. Smeden skal selv holde sig med Kost de anførte Dage.

4.

Da Boelsmændene Johannes Johansen, Hans Hansen, Thomas Jacobsen og Hans Jørgensen Duus i Fjelbye have været delagtige i Opbygningen af Smedien, saa ere disse selvfølgeligen Medejere af samme, ligesom Smeden Jes Jessen slet ingen Ejendomsret har til samme, de bemeldte 4 Boelsmænd i Fjelbye have derfor fri Adgang til Smedien og skal Smeden være pligtig til at udføre deres Arbeide for den samme Betaling som i § 3 er bestemt. Det bemærkes, at de nævnte Boelsmænd i Fjelbye slet ingen Andel have i Smedelandet.

Saafrømt nu samtlige underskrevne Boelsmænd i Skovby og Skovbyballe forpligter sig til for sig og Efterfølgere i deres Boelssteders Besiddelse, at opfylde alt, hvad de i det forestaaende have forpligtet sig til, saalænge Smeden Jes Jessen forretter sit Arbeide paa en forsvarlig Maade, saa forbeholder de sig ogsaa at tilbageholde det, som herefter tilkommer Smeden, naar denne maatte vise sig vrangvillig med Hensyn til Opfyldelsen af sine Pligter, og er det en Selvfølge, at denne Forening aldeles ophører, saafremt Smeden maatte give dem grundet

Aarsag til at være misfornøjet med den Iver, han viser ved Udførelsen af deres Arbeide.

Til Vitterlighed er denne Kontrakt af samtlige Vedkommende, under Frasigelse af alle Indvendinger, Udflugter og Paafund, ingen Undtagen, bleven underskrevet og af Retten attesteret.

Saaledes sket paa Thinget i Skovby den 2. April 1852.

(Derefter følger Underskrifterne af Myndighederne og 26 Boelsmænd og Kaadnere. Anna Marie Smidt og Nicolai Lausen Smet underskriver »som korator paa Jes Jessens Vegne«.)

Foranstaaende Kontrakt, der af min Kone med Kurator er underskrevet paa mine Vegne anerkendt af mig i alle dens Klausuler og Punkter. —

Sønder Herredskontor i Sønderborg, d. 14. April 1852

Jes Jessen

in fidem subscriptionis

Hilmar Finsen.

Hyre-Kontrakt

imellem samtlige Boelsmænd i Skovby og Balle paa den ene og Inderster Peter Jensen paa den anden Side, har velbetænkt paa begge Sider, afsluttet Akkord som følger:

1. Det samtlige Boelsmænd tilhørende Smedeland ved Rubæk er under 2. December 1866 udhyret i 9 paa hinanden følgende Aar fra 29. September af at regne, altsaa til 29. September 1875. Landets Størrelse er efter Jordbogen 20 Skpr. eller 45 □ Rdr., dog indestaaes ikke for Maalet, men Forpagteren modtager Landet som det er og findes begrænset.
2. Landet skal i disse 9 Aar ligge i 3 Aar til Kreaturgræsning uden at Græsset maa afhøstes,

og en Sommer under Brakbehandling, og i dette Aar skal der paaføres Landet antagelig god forsvarlig Gødning, et Aar maa Landet besaaes med Vintersæd, de øvrige Aar staar det Forpagteren frit for at besaa Landet med hvilken Slags Vaarsæd han ønsker, dog naar det udlægges til Græsning, da at besaa Landet med tilstrækkeligt Græsfrø.

3. Hegningerne om Smedelandet skal Forpagteren forsvarligt vedligeholde, dog tillades det at afhugge samme paa en husholderisk Maade.
  4. Vandløbene, der gaar ved Hegnene af Smedelandet og igennem Engen skal Brugeren af Landet vedligeholde efter de givne Bestemmelser og maa være enhver Forandring i Reguleringen underkastet, hvis saadan skulde indtræffe i Forpagtningstiden.
  5. Aarlig skal Forpagteren betale i Landhyre 80 Rigsbankdaler Rigmønt (skriver firsindstyre Rigsdaler dansk Rigmønt) til Grandlaugsforstanderen i Skovby, første Gang den 26. December 1866 og saa fremdeles hvert Aar indtil Forpagtningstidens Udløb, altsaa sidste Gang den 26. December 1874. Det tillades at betale Landhyren i gangbar Sølv mønt, og en Selvfølge at Forpagteren holdes fri for al mulig Afgift af Smedelandet.
  6. Da det blev overladt Forpagteren selv at bestemme, i hvormange Inddelinger han ønsker Landet drevet, har han selv idag bestemt det til 5 Indtægter, og begynde at brakke et den første Sommer. Denne Akkord stadfæstes herved med Forpagterens og Forstanderens Underskrifter.
- Skovby, d. 26. December 1866.

Peder Jensen.   Andreas Paulsen.

Den 15. Juni 1873 var samtlige Interessenter af af Skovby Smedie forsamlet og blev enige om at indrette en Beboelseslejlighed i Smedien, undtagen Christian Bladt i Fjelby. Han ønskede at være fri for at betale noget til Smedien og at nyde noget af Smediens Indfægter saa længe han var Husbond. Smeden Bendt Hansen fik Smedien fra 1. Juni 1870 og gik ind i samme Akkord som Smed Jes Jessen havde med Byen, nemlig i 5 Aar, altsaa til 1. Juni 1875 aarlig at betale 20 Rbd. 5 Mark, men selv sørge for Beboelseslejlighed, men da Beboelseslejlighed var indrettet i Smedien, blev Interessenterne enige om at lade ham bo frit deri det første Aar.

Regnskabet over hvad det har kostet at indrette Beboelseslejlighed udviser en Sum paa 310 Rbd. 3 Mk., 9 Sk. Senere ved en Forsamling blev Interessenterne enige om at laane Pengene dertil. Den 1. November 1873 blev laant ved Hans Clausen i Balle 300 Rbd., som skal forrentes med $3\frac{1}{2}\%$ aarlig, altsaa manglede der 10 Rbd., 3 Mk. 9 Sk., som jeg har udlagt.

Den 1. Juni 1874 er Hyren af Smedien indbetalt 20 Rbd., 5 Mk., hvoraf jeg taget 10 Rbd., 3 Mk., 9 Sk., som jeg havde udlagt, altsaa bliver der 10 Rbd., 1 Mk., 7 Sk. til Rest, som ikke blev delt mellem Interessenterne, men som jeg beholdt til 1. November 1874, da der skal betales Renter af disse foranførte 300 Rbd. med $3\frac{1}{2}\%$, som bliver 10 Rbd., 3 Mk., men da der kun blev 10 Rbd., 1 Mk., 7 Sk. til Rest mangler der 1 Mk., 9 Sk. Senere ved en Forsamling 1874 blev Interessenterne atter enige om at bygge et Stuehus ved Enden af Smedien, hvortil der igen blev laant 140 Rbd. ved Hans Clausen i Balle. Regnskabet over hvad det har kostet udviser ialt 139 Rbd., 3 Mk., 5 Sk. Naar denne Sum drages fra de 140 Rbd., der blev laant dertil, bliver der 2 Mk., 11 Sk. til Rest.

Den 1. Juni 1875 blev Hyren af Smedien indbetalt, 20 Rbd., 5 Mk., men disse 20 Rbd., 5 Mk. blev ikke delt, da der til 1. November 1875 skulde betales Renter af disse anførte 440 Rbd., som bliver . . . . . 15 Rbd., 2 Mk., 7 Sk.

Naar disse tages af de 20 Rbd. 5 Mk., bliver der . . . . . 5 Rbd. 2 Mk. 9 Sk. til Rest. Fra forrige Aars

Regnskab blev der . . . . 5 Rbd. 2 Mk. 11 Sk. til Rest. Tilsammen . . . . 5 Rbd. 5 Mk. 4 Sk.

Da Interessenterne blev enige om at faa Smedien udfuget, som vi gjorde Akkord med Rasmus Brodersen om 8 Rbd. og dertil brugtes de ovenanførte 5 Rbd. 5 Mk. 4 Sk., som var til Rest i Kassen. Altsaa manglede der endnu 2 Rbd. 12 Sk., som Smeden betalte fordi at han igen havde Fordel i at holde Smedien vedlige.

(Uden Underskrift).

Minder om Stormfloden 1872.

Under Stormfloden den 13. November 1872 laa hele Birket, Pøl og Søen under Vand. Vandet stod lige foran de sydøstligste Huse i Lysabild By, og helt ind til Skovgaard og Søgaard ved Lysabildskov.

Ved Landevejen fra Skovbyballe til Lysabild stod Vandet helt ind til Vejen ved A. Petersens Ejendom. Til Minde om denne store Flod har Beboerne sat to Mindesten, hvor Vandet stoppede op. Den ene staar paa Østsiden af Vejen ved A. Petersens Ejendom og har Indskriften:

Stormfloden.
Vandets Højde
d. 13. Nov. 1872
A. I. Duus.

Den anden Sten staar syd for Lysabild By. Ved Skomager Jensens Hus fører en Markvej fra Skovbyvejen ned mod Engene, der staar den, ca. 140 m. fra Landevejen, ved det første øst-vest løbende Hegn. Det er en Natursten med Indskrift:

13
November
1872.

I Lysabild Sogns Krøniker berettes følgende om Stormfloden:

»Den 13. November 1872, efter at det i flere Dage havde været vestlig Vind med Lavvande, brød en Storm pludselig løs fra Nordøst, der foraarsagede et meget betydeligt Højvande ved vore Kyster. Den paafølgende Dag, da Vandet igen trak sig tilbage, frembød Sognets Østkyst og langs hele Als, et sørgeligt Syn. Hele Stranden var som oversaaet med Drivgods, bestaaende af alt muligt Bohave, Tømmer og Bjælker, hidrørende fra Ødelæggelserne ovre fra Øerne, særlig Ærø. Hele Husgavle, hvorpaa Straataget endnu sad fast, Porte, Døre og Vinduer, alt muligt Indbo, som kunde flyde, var drevet i Land, ja en Barnevugge med fast tilbundne Puder, dog uden Barn, og Dyner og andet Sengetøj laa blandet med Tang og Smaagræs. En Del Genstande var endnu brugelig, alt blev kørt sammen og senere hjemført til vor lille Nabø.

Ogsaa her i Sognet voldte Stormfloden adskillig Fortræd. Hele Pøl og Skovmose og de tilstødende Græsskifter var selvfølgelig sat under Vand. En Del af den løse Hægebund paa Sjafild blev flyttet over paa anden Mands Skifte. Paa Gaarden, som nu ejes af Christen Jørgensen i Lysabildskov, blev Kreaturerne flyttet bort fra Stalden, da Gaarden var omgivet af Havvand paa alle Sider, dog naaede det næppe helt Gaardens Bygninger. Et lille Hus,

som laa ca. 200 m vest for denne Gaard i en Lavning ind mod Sjafild og som tilhørte en gammel Mand ved Navn Peter Hansen, kaldet Peter Ærbo, blev fuldstændig ødelagt. Vandet naaede omtrent til Loftet og alle Stentavler i det gamle Bindingsværkshus blev fuldstændig bortskyllet, saa Huset Dagen efter stod paa de nøgne Egestolper. Det blev aldrig senere opført. Den høje Skrænt paa Sognets Østkyst blev meget medtaget og adskillige Ejere led ret betydeligt Jordtab. Paa Hummelmaj var kun Toppen af de derværende Høje synlig og Vandet stod rundt om Bygningen, hvor nu Husmand Ernst Mathiesen bor, ligeledes naaede Vandet ind til Gaardejer Peter Christiansens Gaardsplads og Staldbygning i Lysabildskov. Paa Kegnæsgaard maatte Staldene ogsaa rømmes for Kreaturer, dog blev Bygningerne staaende. Ved Kegnæsdrej var Brændingen saa stærk, at Paalandsstormen fra Øst flyttede Drejet et Stykke længere mod Vest ind ad Lillehavet.

Nypøl og Hummelmai.

Nypøl, som ligger paa et nedlagt Boels Grund, bestod oprindeligt af 11 Kaad, byggedes af Hertug Hans den Yngre af Sønderborg. Disse Kaadnere ydede ikke alene Højtidspenge til Præsten, men ogsaa Byg- og Havretiende. Byen blev lagt under Kajnæsgaards Godsdistrikt, og Nypølkaadnerne var endnu indtil 1856 forpligtede til 26 Hovdage paa Kajnæsgaard.

Hummelmai var fordum et Tvistens Æble mellem Bønderne i Lysabild og Sarup. Hertug Hans d. Y., hvem de havde valgt til Voldgiftsmand, lovede at dømme i Sagen, men først da, naar de i Fællesskab havde omgivet Engene med et Stengjærde. Og

da dette var færdigt, tildømte han sig selv Engene og lagde dem under Kajnæsgaard. (Pastor Meldals Krøniker.)

Et Sagn fortæller, at Hertug Hans erhvervede Hummelmai paa en ganske ejendommelig Maade. Hertugen købte nemlig kun saa meget Land, som han kunde afgrænse med en Oksehud. Han lod Huden skære i hel tynde Strimler, og dermed kunde han ompænde et ret betydeligt Stykke Land, som han lod inddrage som sin Ejendom.

Et andet Sagn fortæller: »Den Herremand, der havde sin Gaard, hvor nu Lysabild Kirke ligger, slog Junkeren paa Abildhoved ihjel og som Bod nedlagde han sin Borg og byggede Kirken paa Borgens Plads.

Abildhoved, hvor den dræbte Junker boede var, ude ved Havet syd for Hummelvig. — Hans Herregaard kom senere i Hertug d. Y. Eje. Det er den, han nedlagde, da han oprettede de 11 ny Kaad i Nypøl.«

Humbæk Mølle.

Den gamle Vandmølle ved Humbæk, nu et forsvundet Idyl, skal være anlagt af Hertug Hans d. Y. 1583. Der har været en Bjælke i Møllen med dette Aarstal. Hertug Hans lod bygge forskellige Møller, for ved indført Mølletvang at faa en Indtægt af Bøndernes Korn, som blev »toldet« d. v. s. en vis Del af hver Sæk tilfaldt Hertugen.

Johs. v. Schrøder skriver i sin Topografi 1837: »Humbæk, en hertugelig Vandmølle og en 1797 bygget Vindmølle.«

Denne Vindmølle var en lille Stubmølle. Den var bygget i Sønderborg 1748 og stod der indtil den blev flyttet til Humbæk. Den brændte ved Lynild den 4. August 1879. Gamle Folk mindes endnu

nævnte Fodsti førtes en langvarig Proces med Hertugen af Augustenborg om Ejendomsrettigheder, der endte med et Forlig, og til Minde derom satte Ejeren Stenen.

(Meddelt af Andr. Duus, Skovbyballe)

Rubsballe er et gammelt Navn, det nævnes allerede 1483 som Rubbesbalghe, 1486 Rubbesbalge, hos Dankwerth 1652: Rubsballe, vistnok en Afkortelse af Rubæksballe.

Et Minde fra 1848 ved Lysabild Kirke.

I Korgavlens Ydermur sidder et stort Søm; dertil knytter sig følgende Fortælling (meddelt af Aftægtsmand Andreas Christensen i Sarup til Pastor Gyring):

Sognepræst var Heinrich Gottfr. Henningsen (1834-1860). Han skal have haft en Del Omgang med de hertugelige paa Augustenborg, og da Urolighederne brød ud i Foraaret 1848, var man stærkt i Tvivl om Præstens nationale Stilling. Han skal have været udsat for ret nærgaaende Spørgsmaal.

En Morgen undredes Beboerne over, at der var anbragt en Flagstang med et vajende Dannebrog ved Kirkens Korgavl. Med Søm var Stangen gjort fast mod Kirken. — Man gættede straks paa, at det var Præsten, der havde sat Flaget, for derved over for Sognefolkene at tilkendegive sit Sindelag. — Det er et af disse Søm, der endnu sidder i Muren.

Et Bryllup i Lysabild Præstegaard.

En af Pastor Westi Egebergs Døtre, Sara Marie, blev gift den 27. Maj 1750 med Pastor Brolund paa Kajnæs. »Ved dette Bryllup«, skriver Pastor Meldal, »fandt tvende komiske Scener Sted. Provst Steenlos i Tandslet forrettede Kopulationen i Lysabild Præstegaard og begyndte sin Tale med disse Ord:

»Ægteskaber sluttes i Himlen«. Da han efter at have gentaget disse Ord tre Gange, forstummede, og en af Bryllupsgæsterne tilhviskede ham: »Tag fat paa Ritualet, Hr. Provst«, fulgte han vel Raad, men udraabte først: »Æ hær ha'e Fortri'e i æ Mornstond!« — Denne Fortræd bestod, som man siden erfarede, deri, at der just den Dag i Provstens Hus skulde bages, og at Pigerne allerede havde slaaet Brødene op, førend de huskede paa, at Bageovnen ikke var bleven varmet.

Da Brudgommen om Aftenen vilde gaa til Sengs, savnedes til hans og alles Forfærdelse Bruden. Hele Huset, Gaarden, Haven gennemsøgtes forgæves. Endelig forvandlede Jammeren til lydelig Jubel, da Sara Marie fandtes i — Brudesengen.

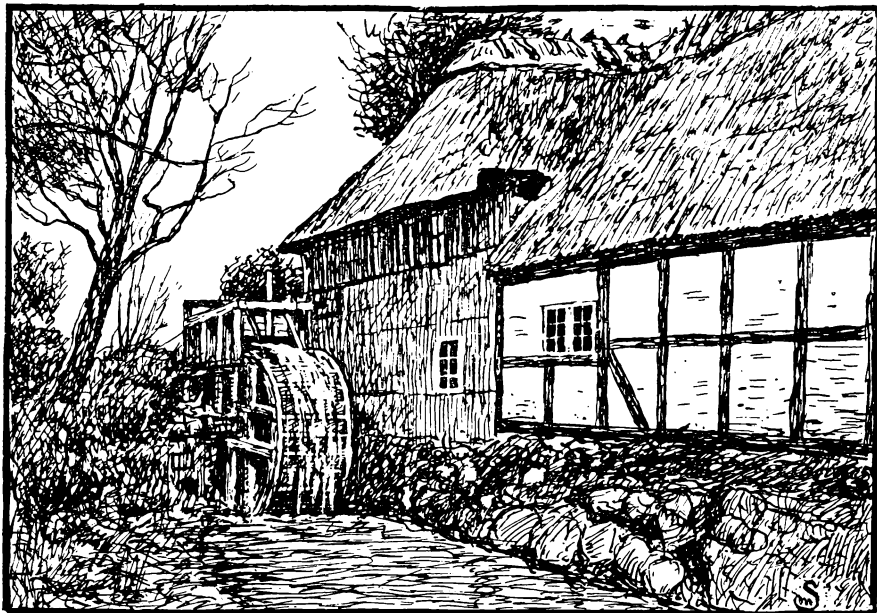

Hertug Hans d. Y. som Jordejer i Lysabild Sogn.

Hertug Hans d. Y. af Sønderborg (1545-1622) var som bekendt en stor Jorddrot. I sine to Ægteskaber havde han 23 Børn, der alle skulde have stands-mæssig Opdragelse. Indtil hans Død var alle Sønner økonomisk afhængige af ham. Det var dyrt at faa Døtrene saa godt udstyret, at han kunde faa dem gift med fornemme Fyrster. Overfor andre Fyrster vilde han selv staa med en straalende Hofholdning. Fremmede Fyrster har ofte rost Spisekamrene og Vinkælderne paa Sønderborg.

Dette bevirkede, at Hertug Hans ved enhver Lejlighed søgte at finde nye Indtægtskilder, og hans første Opgave var at tilegne sig Jord.

Adelen paa Als og Sundeved, der sad med store Besiddelser, var Hertugen en Torn i Øjet, der førte til, at det kom til aaben Kamp om Jorden. Denne Kamp, enten den var vendt mod Adelen, Slesvigs Domkapitel eller Bonden selv, blev ofte ført med hensynsløs Haardhed fra Hertugens Side.

Humbæk Vandmølle.

Omkring 1600 havde Hertug Hans faaet 17 Adelige købt ud og erhvervet deres Stamgaard med dertil hørende Fæsteejendomme, der laa spredt paa Als og Sundeved. Det havde kostet ham uhyre Summer.

Saaledes havde Hertug Hans i Tiden fra 1571-1601 købt omkring 500 Landejenomme af Adelen eller Domkapitlet i Slesvig. Det drejer sig om ikke mindre end 225 Boel og 225 Kaadnersteder. 14 Boel eller Kaad havde han faaet ved Bytte med Kongen (1584), ca. 12 Boel og 12 Kaad af Hertug Hans den Ældre af Haderslev, 1571.

Af disse erhvervede Ejendomme nævnes flere i Lysabild Sogn:

Ved Bytte med Kong Frederik II fik Hertug Hans bl. a. 2 Fæstekaad i Viby, 2 i Lysabild og et i Taskland.

Iblandt de Besiddelser Hertugen fik af Hertug Hans den Ældre, 1751, laa to Boel i Skovby.

Samme Aar erhvervede han 8 Boel i Lysabild ved Bytte med Slesvigs Domkapitel.

1579 købte han af Detlef Rumohr et Kaad i Mommark.

Til de store Sture'ske Besiddelser (Gammelgaard-Helvedgaard), som Thomas Stures Svigersøn, Hans Blome, 1584 solgte til Hertug Hans, hørte 3 Kaad i Mommark, 1 Boel i Skovby og 2 Kaad ved Pommersgaard. De Sture'ske Godser kostede Hertugen 140 500 Rdlr.

1590 købte Hertug Hans, ligeledes af Hans Blome, de tidligere Holk'ske Godser paa Als og Sundeved (Melsgaard, Rønhave og Ballegaard), dertil hørte ogsaa et Boel og et Kaad i Lysabild.

1600 solgte Volf Ahlefeld et Boel i Skovby og Humbækmølle til Hertug Hans.

Jens von Hadersleben.

var en Bondesøn, Jens Nissen, født omkr. 1600 i Øsby (Haderslev Amt). Han var gaaet i svensk Krigstjenester. I det svenske Regiment Baudissin var han 1630 avanceret til Løjtnant, og fem Aar senere var han Oberst i et Kavaleriregiment og Adjutant hos Feltmarskal Bauer, som under 30 Aars Krigen kæmpede i Tyskland.

Under Navnet Jens von Hadersleben var han kendt i hele den svenske Hær, især efter at han i Træfningen ved Wittstock den 4. Oktober 1636 særlig havde udmærket sig ved et tappert Indhug. Den 22. Maj 1640 fik han svensk Adelsbrev og kaldte sig derefter »von Löwenklau«. Før den Tid havde han allerede haft hemmelige Forhandlinger med Kong Christian IV om at træde ind i den danske Hær, og han havde allerede sikret sig den danske Oberstitel og 500 Rigsdaler i aarlige Ventepenge.

Det var ikke til Fordel for Oberst von Löwenklau, at han forlod den svenske Fane. Da Kong Karl X 1657 faldt ind i Jylland og over Isen paa Lille Bælt gik over til Fyn, rykkede Jens von Hadersleben, kaldet Löwenklau, der imidlertid var bleven Generalmajor, ham imøde. Det kom til en Træfning ved Tybrind Vig (nord for Wedelsborg) den 30. Januar 1658. Svenskernes store Overmagt har tilsyneladene imponeret General Jens saa stærkt, at han uden at gøre videre Modstand lod sig tage til Fange med hele sit Korps.

I Stedet for den tidlige Berømmelse mødte han nu kun Haan, og han trak sig tilbage til Kajnæsgaard, hvilken Ejendom han havde sikret sig i sine Velmagtsdage. Han døde 1684.

Da Mommark blev bombarderet.

I Aaret 1807 blev Mommark bombarderet af en engelsk Brig, fordi den Højstkommanderende paa

Als, Kammerherre Buchwald, afslog Begæring om at blive forsynet med Proviant. Dog tilføjede dette Bombardement ikke den mindste Skade.«

(Efter Pastor Meldals Sognekrøniker)

Om denne Episode fortæller Biskop Jørgen Hansen¹⁾, der er født i Tandslet 1802: — »Samme Aar, 1807, var jeg Vidne til den Forskrækkelse, som en engelsk Brig Mikkelsdagen foraarsagede ved sit Bombardement paa Mommark. Tydeligt staar endnu for mig Konerne, der med Børnene paa deres Arme og grædende kom flygtende til mine Forældres Hus. Min Moder var gaaet op i en Mølle for at se Briggen og fik en Skræk, som hun aldrig forvandt, og døde to Aar senere. Krigsskibets Kugler var imidlertid meget skikkelige. Al den Skade, de gjorde, var at en Kugle gik igennem en aaben Luge og lagde sig rolig i en Kornlade, samt at en anden Kugle slog et Mosttrug i Stykker, som Manden havde forladt. Kaptajnen bortskød sin Ammunition til ingen anden Nytte end at indjage en Del Mennesker Skræk. Han skal ogsaa i England være kommen i Forlegenhed derfor. Forøvrigt har en gammel Matros fortalt mig, at han senere har været med til at tage ham til Fange. Paa alle Højder vare Indretninger til at signalisere, naar et engelsk Skib var i Farvandet; Kystmilitzen ekserserede, dels med Bøsser, dels med Spyd.«

For at indjage Englænderne Respekt, var der et par Steder ved Stranden opstillet Kanoner af — Træ. Det var Smed Nicolaisen i Mommark, der havde lavet disse Kanoner.

---

¹⁾ „Biskop Jørgen Hansens Oplevelser om sit Liv“
i Sønderborg Aarb. 1904.

Søborg.

Pastor Meldal fortæller i sine Krøniker, at et af de første Boel, der ved Udstykningen i 1780 blev »udflyttet langt fra Byen og kaldtes Sarupgaard, forhen hedte *Søborg*, som ogsaa Gaardens Ejer i daglig Tale førte, ligesom ogsaa hans Kone kaldtes *Sø-Konen*.« Før Udstykningen laa Gaarden i Sarup By, paa Sydsiden af Bygaden, hvor Vejen forbi Møllehøj fører til Mommark. Der er nu et lille Krat.

Tapsten. ¹⁾

»Paa Sarup Kirkevej, tæt paa denne Side Broen, der gaar over Møllebakken, laa endnu i min Barn-dom to lange flade Sten, „*Tapstene*“ kaldede, som betegnede det Sted, hvor Strandvagten begravede Ridder Tap, som 1657 paa Grund af et Væddemaal forsøgte paa, uden Pas at ville snige sig i Land ved Mommark, men forfulgtes af Strandvagten og dræbtes under nysnævnte Bro, hvor han søgte et Tilflugtssted«.

(Pastor Meldals Krøniker)

Overtro.

Overtroen véd Raad mod alt. Klapper man saaledes den første Nymaaneaften efter Nytaar tre Gange paa sin Lomme, medens man ser paa Maanen, bliver man ikke pengeløs i Aaret. Forudsigelserne er talløse. Lader man f. Eks. Rabarberne gro op i et Træ, bliver der Spektakel i Huset. Galer Hanen foran Husdøren, betyder det Besøg, og paa samme Maade skal et Halmstraa paa Gulvet udlægges.

¹⁾ Sml. J. Raben, Folkesagn og gamle Fortællinger, S. 69.

Dødens Majestæt gaar stadigvæk igen i de mange Bidrag om Overtro og Sagn, som vi fremdeles modtager. Saaledes skriver en Læser fra Lysabild, at hvis man slagter et Svin, og der findes et Læg paa Milten, betyder det Dødsfald i Slægten inden den næste Slagtning. Er det et stort Læg, bliver det en nærstaaende Slagtning. Den første Nymaaneaften efter Nytaar skal man gaa ud at se paa Maanen og i Salmebogen slaa en Salme op for hver Mand i Huset. Træffer man en Begravelsessalme, lever den Paagældende ikke til næste Aars Nymaane. Falder en Saks eller en Kniv ned paa Gulvet og bliver staaende paa Spidsen, spørger man snart Lig.

(Jydske Tidende, 4. 10. 1943)

Eneboeren fra Mommark.

(Efter Lysabild Kirkekronik.)

I Mommark levede fra 1823-1829 en Skrædder ved Navn Jørgen Jacobsen. Da han paa Grund af Drikfældighed var kommet i elendige Forhold og ikke kunde passe sit Arbejde mere, havde han indrettet sin Bolig i en Grusgrav, hvor han tilsyneladende følte sig vel tilpas. Mange Folk besøgte Stedet og undredes over Eneboeren og hans ejendommelige Bolig.

Brandtræ i Nør's Have.

For mange Aar siden var der Brand i Skovby. Ilden greb stærkt om sig, det brændte endda i Ledpæle og Abilde. Man kunde ikke faa den slukt. Da sendte man Bud efter en Mand, der kunde »ride for Ilden«. Manden kom, han red først rundt om Byen og derefter alt hvad han kunde ud efter Nør's Have (en Mark). Ilden fulgte efter ham, indtil han dagsatte (dawsat') den i et Træ. Naar dette Træ falder, brænder Skovby igen.

(Efter Henrik Ussing, Det gamle Als.)

Naar Nøgleknippet raslede.

Saa varslede det Dødsfald i Familien.

Det var gammel Overtro, at Nøgleknippet raslede til Varsel om Dødsfald, sagtens med den Motivering, at Kisterne skulde aabnes for at tage Ligtøjet frem.

Da min Bedstemor for mange Aar siden laa meget syg, og Moder vaagede hos hende, hørtes fra en anden Stue en Raslen af Metal. Bedstemor hørte det og sagde til Mor: Hørte Du Nøglerne? Mor hørte det ogsaa ganske tydeligt, hun var dog skeptisk, og noget senere, da den Syge var faldet til Ro, gik hun ind i den anden Stue for muligvis at faa opdaget Lydens Aarsag. Hun sad længe og lyttede, og Lyden gentog sig. Det viste sig, at det var Kakkelloven, der frembragte Lyden, og hun opdagede snart, at den efterhaanden kom længere nede fra og til sidst helt nede fra Fyrstedet. Det var imidlertid begyndt at dages, saa hun kunde se ind i Fyrstedet, og stor var hendes Forundring, da hun opdagede en prægtig Sortdrossel, der fra Kaminen havde søgt at komme den Vej ud. Hun greb Fuglen og viste den til den Syge og forklarede dermed Lyden. Bedstemoder døde ikke den Gang, og Drosselen fik Lov til at leve videre med et lystigt Fløjt ud af Vinduet.

(D. T. i „Jydske Tidende“ 4. 10. 1934.)

Brandtræet i Skovbyballe.

Ved Nis Nissens Gaard i Skovbyballe stod indtil for mange Aar siden en gammel Ask ved Indkørslen til Gaardspladsen. I dette Træ var der sat Brandhen, og Gaarden skulde brænde, hvis Træet blev hugget om. Med Tiden blev Træet hult, og kun Halvdelen af Stammen var tilbage. Det saa ud, som om man engang havde været ifærd med at hugge

Træet om, der var Spor af Øksehug i Stammen, men Overtroen har vel reddet det, endskønt det stod i Vejen for Indkørslen. I Krigsaaret 1848-50, da der var Indkvartering paa Als, benyttedes Træet som »Skampæl« for Soldaterne. Havde en Soldat forset sig, blev han som Straf bundet til den gamle Ask. Træet havde dog den Fordel for Fangen, at han i daarligt Vejr eller for at undgaa skadelystne Øjne, kunde skjule sig i Stammens Hulrum.

Straf for forstyrret Gravfred.

Indtil omkring 1880 laa der en Gravhøj ca. 400 Meter sydvest for Langdyssen ved Kryhlmands Gaard i Lysabild. Ejeren vilde have den fjernet, og to Mænd skulde jævne den ud. Men den ene frygtede for at grave Højen ud, dog tog han alligevel Del i Arbejdet. Kort Tid efter, at Højen var afgravet, blev denne Mand sindssyg, og man mener, at det var som Straf for den forstyrrede Gravfred. Med den anden Arbejder, som ikke havde næret Frygt, skete der ogsaa noget. Hvad der passerede ham, ved man ikke mere, men det maa ikke have været saa slemt.

Lyshøj.

Ved Landevejen imellem Fjelby og Viby ligger Rester af seks Gravhøje, den største af dem kaldes »Lyshøj«. Fra denne Høj har man en vid Udsigt over Kajnæs og en stor Del af Sønderherred. Her stod i det 12. Aarhundrede en taarnlignende Opstabling af Træ, parat til at den kunde tændes og lyse over den største Del af Sønderherred, naar de vendiske Sørøvere skulde lande paa den alsiske Kyst. Naar Højen »lyste«, vidste Folk, at der var Fare paa Færde, og de kunde hurtigt samles til Kamp mod Fjenden. Højene er nu næsten udjævnet af Ploven, men Navnet »Lyshøj« betegner endnu Marken.

Et hovedløst Føl.

Ved Fr. Hansens Gaard, ved Vejen mellem Skovby og Skovbyballe, saa man ofte om Aftenen et hovedløst Føl. Det løb altid i Retning af Skovby til. Endskønt det intet Hovede havde, kunde det give en mærkelig Lyd fra sig.

Nisserne paa Svendshøj.

Svendshøj var en stor Gravhøj, den laa Nord for Møllebækkken (Humbæk) ved Sarup. Gravkamret er nu fjernet, Højen er overpløjet. Den fremtræder dog endnu som en anelig Højtomt i Marken. I Svendshøj boede der Nisser. Det var en Dag, da Nisserne var ved at bage Brød, at Ovnskydselen knækkede. De maatte op paa Overfladen for at faa den repareret, men lige ved Siden af Højen gik en Karl og pløjede. Nisserne vovede ikke at lade sig se om Dagen, Brødet skulde i Ovnen og Skydselen bruges. De fandt da paa en List, og skubbede en stor Sten op foran Ploven, saa den med stor Kraft stødte mod Stenen og Hammelstokken knækkede. Karlen kunde ikke komme videre, der var ikke andet at gøre, end at spænde fra og gaa hjem til Gaarden for at hente en ny Hammelstok. Denne Tid benyttede Nisserne til at reparere Skydselen. — Da Karlen kom igen, fandt han et nybagt Brød i Plovfuren bag Ploven. Nissen havde lagt det hen som Tak til Karlen. (Meddelt af Lærer Grevsen, Mømmark.)

Skatten i „Brokhøj“

Brokhøj er en nu sløjfet Stenaldergrav ved Sarup. Den ligger ved Kirkevejen Syd for Andreas Jensens Gaard. — Der fortælles, at der i Brokhøj ligger en Skat begravet, men den maa ikke røres.

(Meddelt at Gaardejer Hans Jørgensen.)

„Brandtræer i Sarup“

Omtrent 500 Meter Øst for Jørgen Laue Petersens Gaard, ved Gennemkørslen i et Dige, stod for indtil omkring 35 Aar siden en gammel Ask. I den var der dagsat Brand for nævnte Gaard. Træet faldt af Ælde, — men Gaarden brændte ikke.

I en stor Tjørnebusk var der sat Brand for Andreas Jensens Gaard. Tjørnen staar nordvest for Sarup paa Andreas Jensens Mark.

(Meddelt af Jørgen Laue Petersen, Sarup.)

Munkholm

Munkholm er et Areal syd for Fjelby. Der fortælles, at den første Munk, der kom fra Ry Kloster (hvor nu Glyksborg ligger), er gaaet i Land ved Vibæk og har bosat sig paa Munkholm, hvorfra han forkyndte Kristendommen i Lysabild Sogn.

(Sønderj. Stednavne.)

Bjørnsdam

I en streng Vinter for flere hundrede Aar siden var en Bjørn kommet over Isen fra Angel til Als. Den overfaldt en Mand fra Skovbyballe, men han blev befriet og slap fra det med nogle lettere Saar. Hele Sognets Befolkning lavede Jagt paa Dyret, og man havde faaet det drevet ud paa Dammen, hvor der var hugget et stort Hul i Isen, der atter var let frosset til. Bjørnen blev drevet ud paa den tynde Is, hvor den brast igennem, og det lykkedes at holde den nede med Stænger og Stager, saa den kom under Isen og druknede. Efter den Tid kaldtes Dammen »Bjørnsdam«.

Kaffemøllen.

I Lysabild Sogn, ved Vejen til Mommark, ligger i Nærheden af hinanden to Møller, Heden Mølle

og Kaffemøllen. Den første er den ældste, den anden derimod er senere anlagt; men da den i Begyndelsen var meget lille, spottede Hedemøllens Ejer derover og kaldte den derfor en Kaffemølle. Dette Navn har den siden beholdt, skønt den efter flere Ildebrande er vokset op til samme Højde som hin.

(Pastor Chr. Knudsen, 1857.)

I »Lysabild Sogns Krøniker« skriver Pastor M. R. Meldal, 1832, under Mommark:

»Her findes to Vejrmøller, af hvilken den ene, Hedemølle, tilhører Hertugen af Augustenborg, den anden, bygget af forhenværende Smed i Mommark, Frederik Nicolaisen, der med sine mangfoldige Projekter, blandt hvilke især hans Trækanoner i 1807 fortjener at mærkes, ødelagde sine Finanser — er privat Ejendom („Smedemøllen“). Dens sidste Ejer, H. Bonefeld, solgte den 1877, den blev nedbrudt og flyttet til Tandslet, hvor den staar endnu. Det er den Mølle, der ogsaa kaldtes „Kaffemøllen.“

Spøgeri paa Laeshøj.

Det spøjte for mange Aar siden paa Laeshøj. I Mørket kunde man se en hvid Skikkelse færdes omkring. Hvad det var, vidste ingen; kom man i Nærheden, gav den en underlig Lyd fra sig, og forsvandt som en Taage. Man bad Lysabild Præst om at fordrive Spøgelset, men da han en Aften sammen med et par modige Mænd kom ned til Laeshøj, stillede Spøgelset sig pludselig hen foran Præsten, for kort efter igen at forsvinde med et stærkt Hyl. Præsten, der havde glemt at tage sin Bibel med, naaede ikke at faa Spøgelset fjernet. Nogen Tid efter lykkedes det Tandslet Præst at mane Spøgelset i Jorden paa selve Laeshøj.

(Meddelt af Dr. H. Wullenweber.)

Mindesmærket for Sognets faldne i Verdenskrigen 1914-18.

Indhold:

Oldtidsminder i Sognet	3
Lysabild Kirke	6
Præsterne ved Lysabild Kirke	22
Degne i Lysabild	33
En Soldatergrav paa Kirkegaarden	36
Kajnæsgaard	40
Gamle Minder fra Sognet	45
Mindestenen 1914—18	77